

BİR TEFSİR-KELÂM PROBLEMİ: HZ. ÂDEM'İN YASAK AĞACA YAKLAŞMASI

Ferruh KAHRAMAN*

Öz

Günah İslâm kelâmının en önemli konularında biridir. Bu çalışma tefsir ve kelâm perspektifinden Hz. Âdem ve eşi tarafından işlenen zellenin kaynağını, mahiyetini ve bu alandaki değişik görüşleri anlamaya yardımcı olacaktır. Bu makalede, Hz. Âdem'in yaratılması, yasak ağaca yaklaşması, dünyaya indirilmesi, peygamberliği ve ismeti gibi konular, mütekelim ve müfessirler bakışıyla irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: günah, hata, kelâm ve tefsîr.

An Exegesis-Theology Problem: The Sin Committed By Adam

Abstract

The concept of sin is one of the basic matter in Islamic Theology. This study, aims to explore the sources, contents and various understanding of "first sin" committed by Adam and Eve. Especially we focused on this subject in perspective of Islamic Theology and exegesis. In this article, we also gave general information about the views of commentaries on first sin, and generally about the sin and fault.

Key words: sin, fault, theology, exegesis.

Giriş

Klasik tefsir ve kelâm kaynaklarının önemli problemlerden birini Hz. Âdem'in yasak ağaca veya meyvaya yaklaşması ve bunun sonucu üzerine yapılan tartışmalar oluşturmaktadır. İslâm inancına göre Hz. Âdem, ilk insan olmasının yanında ilk peygamberdir de. Çünkü O, rabbinden vahiy almış,¹ kendisine sorumluluklar yüklenmiştir.² Bir başka âyette de Hz. Âdem'in aemlere üstün kılındığı belirtilmiştir.³ Bir hadîste de ilk peygamberin kim olduğu Resûlullah'a sorulduğunda O, "Âdem"dir cevabını vermiştir.⁴

Makale, tefsir ve kelâm kaynakları esas alınarak hazırlanmıştır. Tefsîr ilmi, Kur'ân âyetlerini açıklamayı kendisine ödev edinirken; kelâm ilmi ise bu âyetlerin açıklanmasından ziyade İslâm inanç sistemini belli temellere oturtmaya, akaidi dahili ve harici taarruzlara karşı korumaya çalışmaktadır. Kelâm ilmi Allah'ın zat ve sıfatlarından, iman esaslarından, var olması cihe-

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (ferruh.kahraman@deu.edu.tr).

1 Bakara, 2/37.

2 Bakara, 2/33, 35; A'râf, 7/19; Tâhâ, 20/117.

3 Âl-i İmrân, 3/33.

4 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Dâru sadr, Beyrut ts., V, 178, 179, 265.

tiyle mevcûddan ve bilgi olarak malumdan, mebde ve meadden bahseden bir ilimdir. Gayesi ise insanı taklid derecesinden tahkike yükseltmek, muanidleri ilzam, itikattaki şüpheleri izale etmektir. Bunu yaparken İslâm kanunundan ayrılmamaya çalışır. Dolayısıyla Kur'ân ve Sünnet onların vaz geçilmez kaynağıdır. Bir tefsirci gibi Mütekellim de aynı âyetleri tefsir eder, ancak kelâmcı âyetleri yukarıda bahseden konular etrafında ele alırken tefsirci ise birtakım kurallara uyararak Kur'ân'ı amacına uygun olarak yorumlar. Âyetleri yorumlamaları noktasında aynı usûlleri kullanırlar. Kelâmcı meseleye bir konu üzerinden yaklaşarak hüküm çıkarır; Tefsirci ise baştan sona veya belli âyetleri sırf Kur'ân anlaşılсын diye açıklar.

Çalışmada konuyla alakalı olan kavramların başında, cennet, ismet, günah ve zelle gelmektedir. **Cennet**, Hz. Âdem'in yaratıldığı yerdir. Bu yer dünyada bir bahçe midir yoksa bilinen mukafat yurdu cennet midir? Tevrat'ta bunun dünyada bir yer olduğuna dikkat çekilmiştir. Mütekellim ve müfessirlerin bir kısmı onların maruf olan cennette yaratıldığını ifade ederlerken bir kısmı da dünyada yaratıldıklarını iddia etmişlerdir. Cennet, sözlükte "örtmek, gizlenmek" anlamındaki "cenn" kökünden türemiş olup, "bitki ve ağaçları bol olan yer veya bahçe anlamına gelmektedir.⁵ Bitkilerin toprağı örtmesinden kinaye bol ağaçlı veya otlulu mekanlar için kullanılır olmuştur. İstilahta ise dünya hayatında Allah'ın emirlerini yerine getiren nehiyelerinden kaçınanların ebedî saadet yurdunun adıdır. Ehl-i sünnete göre peygamberler nübüvvetten önce ve sonra günah işlemekten masumdurlar. Dolayısıyla onların ismet sıfatları vardır. **İsmet**, lügatte "men etmek korumak, tutmak sarılmak ve yapışmak" anlamlarına gelmektedir⁶. Diğer yandan "ismet", "tutmak, tutunmak, bir şeye el ile yapışmak, sığınmak, güvenmek, ip, bağ, iffet ve namus" anlamlarına gelmektedir.⁷ Terim olarak ise ismet, alimlerin bu konudaki görüşlerinin ortak noktaları dikkate alınarak "peygamberlerin günah işlemeye istitaâtı olmakla beraber, günahlardan uzak olma halleri ve Allah'ın peygamberlerinin kadir ve kıymetlerini düşürecek şeylerden onları uzak tutması" anlamlarına gelmektedir⁸. Peygamberlerin ismet sıfatı olduğu için ilahî buyruklara asi olmayı ifade eden günah peygamberler için söz konusu değildir. **Günah**, Arapça'da başlıca "zenb",

5 Feyrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, Müessesü'r-risâle, Beyrut 1987, s. 1532.

6 Ragıb el-İsfehânî, *Müfredât*, Daru'l-ma'rife, Beyrut tsz, s. 336; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1990, XII, 403.

7 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 404; Ayrıca bkz. Mehmet Bulut, "İsmet," *DİA*, İstanbul, 2001, XXIII/ 134-136.

8 Bkz. İsfehânî, *Müfredât*, s. 337; Sabûnî, *el Bidâye*, s. 53; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1994, VIII, 399; Adudiddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keleâm*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut tsz., s. 366; Bağdadî, *Usûlü'd-dîn*, s. 169; Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul, 1991, s. 26,27.

“vizir”, “hub”, “isyan” ve “ism” kavramlarıyla ifade edilmiştir. Bunun yanında “ism”, “ma’siyet”, “hıyanet” ve “isyan” kelimeleriyle de gösterilmiştir. İnsanı hayırdan ve sevaptan alıkoyan, mani olan fiillere ad olan “ism”⁹, Kur’ân-ı Kerîm’de bir çok yerde kullanılır. Buradaki “ism” kelimesi, kasti olarak işlenilmiş günahı gösterirken, “zenb” kelimesi, hem kasdî Hem de gayr-ı kasdî günaha işaret etmektedir. Aynı zamanda “ism” kelimesinin eş anlamlısı olan “zenb” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de, küfür, şirk, katl ve zina anlamlarında da kullanılmıştır.¹⁰ İstilah olarak ise günah, “kutsala ve tabiat üstü varlıklara karşı işlenen hata ve aşırılıklar olarak tanımlanmaktadır.¹¹ Günah, dince suç sayılan işleri ve Allah’ın nehiyelerini işlemek¹²; iyiliğin ve sevabın olmaması; insanın vicdanında kendisine sıkıntı veren şey, düzeni ve ahengi bozan bir davranıştır.¹³ Zelle, lügatte, hata, sürçme ve ayak kayması anlamlarına gelirken;¹⁴ İstilahta ise Peygamberlerin, nübüvvet döneminde kebâir değil de sehven veya hataen küçük günah işlemelerine denilmektedir.¹⁵ Onlar hakkında günah vehmi uyandıran bazı davranışlar ümmetlerini veya insanlığı te’dir, onlara ibret mev’ıza vs. amaçlara matuftur. Bütün bu soruların cevabının bulunacağı bu makale, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hz. Âdem’in Yaratılması, İblisin O’nu İğvası ve Yasak Ağaca Yaklaşması; ikincisi bölümde, Yasak Ağaçtan Yemenin Peygamberlikten Önce ve Sonra Olması; üçüncü bölümde, Hz. Âdem’in Yasak Ağaca Yaklaşmasıyla İlgili Görüşler; dördüncü bölümde, Hz. Adem’in ismeti ve yasak fiilinin sonuçları; son bölümde ise O’nun dünyaya indirilmesi ve peygamberliği konuları ele alınmıştır.

A. Hz. Âdem’in Yaratılması, İblisin O’nu İğvası ve Yasak Ağaca Yaklaşması

Bu başlık altında sırasıyla Hz. Âdem’in yaratılması, yasak ağacın mahiyeti, O’nun dünyaya indirilmesi ve peygamberliği gibi konular bir bütünlük içerisinde ele alınacaktır.

1. Hz. Âdem’in Yaratılması

Kur’ân-ı Kerîm’in bildirdiğine göre insanlığın ilk atası Hz. Âdem’dir. Bu yüzden ona insanlığın ilk babası anlamında “ebu’l-beşer” denilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm ve hadîslerde Hz. Âdem’in yaratılışının değişik vechelerinin

9 Ragıb el-İsfehânî , *el- Müfredât*, “ism” md., Dâru’l Mârifet, Beyrut, h.502, 10-11..

10 M. F. Abdülbâkî *el- Mu’cem*, “Znb” md., Dâru’l-Kütübî’l-Misriyye, Beyrut, 1945, 269.

11 Harman, “agm”, 278.

12 *Meydan Larousse*, İstanbul, 1971, V/ 432.

13 Kılıç, *age*, 29.

14 Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, s. 1305.

15 Beyâdî, *İşâratül-merâm*, s. 319, 327; Taftazanî, *Şerhu’l-makâsîd*, V, 49-50.

den bahsedilir¹⁶. Bu konuların da başında O'nun yaratılması, cennet'ten indirilmesi, tövbesi, iblis ile münasebeti ve eşinin yaratılması gibi hususlar gelmektedir. Gerek Kur'ân, gerekse sünnette, Allah'ın varlığı, birliği, büyüklüğü ve ibret gayesiyle anlatılan bu hâdiselerin detaylarına girilmemiştir. Müfessirler, insanoğlunun merakını gidermek, boşlukları doldurmak ve okuyuculara belli bir olay akışı sunmak için bu konuda farklı bilgiler ve görüşler serdetmişlerdir. Bu görüşlere zaman zaman israliyyat adı verilen pekçok yabancı bilgi ve görüşler de karışmıştır. Maalesef "mecazlar avam nazarında hakikat telakki edilir" kaidesince bu birbirinden farklı ve çoğunun İslâmî temeli olmayan yorum ve görüşler asırlardır Hz. Âdem kıssası olarak telakki edilmiştir.

Hz. Âdem'le ilgili en geniş malumat Bakara sûresi, 2/30-39; A'râf sûresi, 7/19-27 ve Tâhâ sûresi, 20/117-123 ayetlerinde geçmektedir. Bu âyetlerin tefsirlerinde konu genellikle üç ayrı noktadan ele alınmıştır. Birincisi, onun varlık türleri arasındaki mevkisinin yüksekliği üzerinde durulmuş; ikinci olarak Hz. Âdem'in sıradan bir madde olan topraktan yaratılışı ve onun kamil bir insan oluncaya kadar geçirdiği evrelerden bahsedilerek Allah'ın kudretine vurgu yapılmış; üçüncü olarak ise O'nun peygamberliği ele alınmıştır. Hz. Adem'in peygamberliği meselesi bu makalenin sonunda ayrı bir başlık altında işleneceği için burada sadece ilk ikisine değinilecektir.

İlk olarak Yüce Allah, "*Rabb'in meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dediği vakit onlar: "Â! Oradaki nizamı bozacak ve yeryüzünü kana bulayacak bir mahlûk mu yaratacaksın? Oysa biz sana devamlı hamd, ibadet yapıp, Sen'i tenzih etmekteyiz" dediler. Allah: "Ben, sizin bilmediğiniz pek çok şey bilirim"*¹⁷ buyurarak Hz. Âdem'in varlıklar arasındaki konumunu bildirilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allah'ın Hz. Âdem'e ruh verdikten sonra meleklere ve iblise "*Âdem'e secde edin!*" diye emretmiş, bütün melekler bu emre uymuşlar;¹⁸ İblis ise onun topraktan kendisinin ise ateşten yani daha üstün bir madde yaratıldığını ileri sürerek bu emre karşı gelmiştir.¹⁹ Yukarıdaki âyet, Hz. Âdem ve neslinin yeryüzünün halifesi olduğuna, insana verilen aklî, zihnî ve ahlâkî meziyetlere, Allah'a ibadet eden onun hükümlerinin devamlılığını sağlayan ve diğer varlıklarının ona musahhar kılındığına dikkat çeker. İnsanoğlu mahiyetine rağmen meleklerden daha üstün ve onların saygısına layık olarak yaratılmıştır. Bu sadece Hz. Âdem'e münhasır olmayıp onun bütün

16 Bakara, 2/31, 33, 34, 35, 37; Âl-i İmrân, 3/33, 59; Mâide, 5/27; A'râf, 7/11, 19, 26, 27, 31, 35, 172; İsrâ, 17/61, 70; Kehf, 18/50; Meryem, 19/58; Tâhâ, 20/115, 116, 117, 120, 121; Yâsîn, 36/60

17 Bakara 2/30; Karşılaştırma için bkz. KM, Tekvin 1/26.

18 Bkz. Bakara 2/34; A'râf 7/11; Hicr 15/29-31; İsrâ 17/61; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116; Sâd 38/72-74.

19 A'râf 7/12; Hicr 15/33; İsrâ 17/61; Sâd 38/76.

nesline de şamildir.²⁰ İnsanoğlu, sahip olduğu bu yüksek mevkinin bir sonucu olarak imtihana tabi tutulmaktadır.²¹

İkinci olarak Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili olarak; çamurdan²², cıvık çamurdan²³, çamurdan süzölmüş bir hulâsa'dan²⁴ ve kuru çamurdan, sûretlenmiş balçık'tan yaratıldığını bildirerek²⁵ onun maddî yapısının değişik aşamalarından bahsedilir. Hz. Âdem'in neden yaratıldığı Kur'ân'da açık olarak bildirildiği için bu konuda ihtilâf yoktur. Ancak onun yaratıldığı cennetin ne ve nerede olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Tevrat'a göre Allah, yerin toprağından Adem'i yarattıktan sonra şarkta hazırladığı bahçeye onu koyar.²⁶ Buna göre Hz. Âdem'in yaratıldığı ve konulduğu yer dünyada, adı Aden olan bir cennettir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'le Havva'nın bir cennete yerleştirildiği ifade edilmekte²⁷ ancak bunun malum cennet mi yoksa dünyada bir yer mi olduğu açık olarak ifade edilmemektedir. Bundan dolayı bazı Mu'tezile ile Ehl-i sünnet alimleri kelimenin sözlük anlamından yola çıkarak söz konusu cennetin dünyada olduğunu savunmuşlar ve delillerini şöyle sıralamışlardır.

- a) Bu cennet söz konusu mükafat yurdu olsaydı, onlara bir kısıtlama olmazdı.
- b) Cennette isyan, hata/zelle veya günah olmazdı ve onlar böyle bir fiil işleyemezlerdi.
- c) Cennetten kovulan şeytan, cennete giremez ve onları iğva edemezdi.
- d) Orası ebedîlik yurdudur, oraya giren bir daha çıkarılmaz.²⁸ hükümüne onlar oradan çıkartılamazdı.

Eserinde bu görüşleri değerlendiren İmam Mâtürîdî, görüşünü tam olarak ifade etmese de bu cennetin dünyada olduğuna tasvirleriyle imada bulunmuş ancak yerini tesbitin zor olduğunu ifade etmiştir.²⁹

Ehl-i sünnet ulemasının çoğunluğu ise Hz. Âdem'le Havva'nın mükafat yurdu olan cennette yaratıldığını iddia etmişler ve görüşlerini,

20 İsrâ 17/70; Tîn 95/4.

21 Bkz. Zâriyat 51/56; Mülk 67/3.

22 A'râf 7/12; İsrâ 17/61; Mü'minûn 23/12; Sâd 38/76; Secde 32/7.

23 Saffât 37/11.

24 Mü'minûn 23/12.

25 Hıcr 15/26, 33; Enbiyâ 21/37; Sâd 35/71, 72; Rahmân 55/14.

26 Tekvîn, 2/7,8.

27 Bakara 2/35.

28 Bkz. Hıcr 15/48.

29 Ebû Mansûr el-Matürîdî, *Te'vîlât*, (nşr, İbrahim Avazeyn-Seyyid Avazeyn), Kahire 1971, s. 106.

- a) Hz. Peygamber'in mi'rac'da cenneti müşahade ettiğini ele alan hadîslerle,
- b) Bakara 2/38 ve benzeri âyetlerde geçen *أهبطوا* *İnin oradan hepiniz!* ifadesinin genellikle cennetten dünyaya iniş olarak yorumlanışıyla³⁰ delillendirmişlerdir.

Bazı alimler de her iki görüşün mümkün olduğunu ancak konu ile ilgili güçlü ve sahih bir delil bulunmadığı için tek bir sonuca varmanın mümkün olmadığını söylemişlerdir.³¹ Bizce de bu son görüş daha isabetli görülmektedir.

Hz. Âdem'in eşi Havvâ da insanlık tarihindeki ilk kadındır. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Havvâ'nın ismi lafzen anılmadığı gibi onun yaratılışı ile ilgili açıklamalar da yoktur. Bu konudaki âyetlerden birisi, *"Ey insanlar! Sizi bir tek kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratıp o ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinize karşı gelmekten sakının"*³² âyetidir. Hz. Havvâ'nın yaratılışı ile ilgili âyetlerde çok az bilgi olsa da tefsirlerde çok geniş açıklama ve yorumlamalara rastlanılmaktadır.

Müfessirler, Buhârî, (ö. 256/878) Müslim, (ö. 261/883) Tirmîzî'de (ö. 279/901) rivayet edilen hadîsleri ve ilgili âyetlerin tefsirinde İbn Abbas'ı (ö. 68/687) referans alarak³³ Hz. Havvâ'nın, Hz. Âdem'in derin bir uyku halindeyken, sol kaburga kemiklerinin birisinden yaratıldığını söylemişlerdir³⁴. Uykusundan kalktığı anda kendisiyle aynı özellikleri taşıyan Hz. Havvâ'yı görünce –"Kanım, etim, , eşim!" diye söylenmiştir. İbn Abbas ve Mücâhid (ö.103/721) tarafından rivayet edilen bu haberler bazı müfessirler tarafından kuşkuyla karşılanmış, hatta İsrailiyyat olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu rivayetlerin benzeri Tevrat'da da geçmektedir³⁵. Taberî (ö.310/923) bu konudaki bazı rivayetler için "Bu rivayetin doğruluğunu Allah bilir"³⁶ demiştir.

30 Ebussuud, *İrşâdî'l-akli's-selîm*, Dâru'l-mushaf, Kahire ts., I, 92; VI, 47.

31 Bkz. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Tahran tsz., III, 3,4; İbn Kayyim , *Hâdî'l-Ervah*, Kahire 1971, s. 24-44.

32 Nisâ 4/1; Karşılaştırma için bkz. A'râf 7/11, 189; Rûm 30/21; Zümer 39/6; Şûrâ 42,11; KM, Tekvin 2/21-23.

33 Buhârî, Ebû Abdillâh, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Nikâh", 79, 80; "Enbiyâ" 1, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.; Müslim, Ebu'l-Huseyn, *Sahîhu'l-Müslim*, "Radâ", 62, 65 el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.; Tirmîzî, Ebû İsa, "Talâk" 12, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.

34 Bu kaburganın yeri hemen et bürümüş ve iyileşmiştir.

35 Ve Rab Allah dedi: Adam'ın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. Ve Rab Allah Adam (Âdem)'in üzerine derin uyku getirdi, ve o uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı, ve yerini etle kapladı. Ve Rab Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı; ve onu adama getirdi. Ve Adam dedi: "Şimdi bu benim kemiklerimden kemik, ve etimden ettir; buna "nisa" denilecek, çünkü o insandan alındı. Ve

"Kadınlar hakkında iyilik tavsiye ediniz; çünkü onlar eğri kaburga kemiğinden yaratılmışlardır. Kaburga kemiğinin en eğri olanı baş kısmıdır. Onu düzeltmeye kalkışırsanız kırarsınız, hali üzere bırakırsanız o, öylece kalır. Kadınlarla ilgili olarak hayrı tavsiye ediniz".³⁷ hadisi de müfessirlerin çoğunluğu tarafından lafzî anlamına uygun olarak yorumlanmıştır.³⁸ Bu hadisten yola çıkarak "...ve ondan da eşini yaratıp..."³⁹ âyetinde geçen *nefis* kelimesini Hz. Âdem, olarak yorumlamışlardır.

Bazı müfessirler ise Buhârî, Müslim, Tirmîzî, İbn Abbas ve Mücâhid gibi âlimlere⁴⁰ muhalefet ederek "*Sizi bir tek kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratıp...*"⁴¹ âyetlerinde geçen *مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ* "*tek nefis*"ten ibaresini Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'den değil de "onunla aynı madde"den insanın aslı olan ilk maddeden yaratıldığını savunmuşlar⁴²; kadının kaburga ve eğe kemiğinden yaratıldığı konusundaki hadîsleri de tenkit edemeyen bu müellifler, bunların mecaz ifade ettiğini yani kadınlarına yumuşak ve nazik davranılması konusunda tavsiye niteliği taşıdığını söylemişlerdir⁴³. Hal böyle olmakla beraber kaynakların sahihliği bu hadîs hakkında söz söylemeyi imkansız kılmaktadır. Bunun için işin en doğrusunu Allah bilir demek en uygun yol olarak düşünülmektedir.

2. İblis'in İğvası

Âdem'in yasak ağaca yaklaşmasına şeytan neden olmuştur. Onun "şeytan" olarak adlandırılması, Hz. Âdem'e secde etmemesiyle başlar.⁴⁴ Şeytan, ba's gününe kadar Allah'tan mücade istemiş,⁴⁵ kıyamet gününe kadar da kendisine mühlet verilmiştir. Âyetlerde, bu süre zarfında insanları istila edeceği⁴⁶ insanları doğru yoldan saptıracağı, yaratılış gayesinden farklı mecraya sürükleyeceği,⁴⁷ insanlara sağından solundan, önünden ve arkasından yaklaşıp

Adam karısının adını Havva koydu; çünkü O, bütün yaşayanların anası oldu." Tekvîn 2/18-23;3/20.

36 İbn Cerir, et- Taberî, *Tarihu't-Taberî*, Dâru'l-ma'rife, Kahire tsz, I, 141.

37 Buhârî, "Nikâh" 79, 80; "Enbiyâ" 1; Müslim, "Radâ", 62, 65; Tirmîzî, "Talâk" 12.

38 Bkz. M. Ali es-Sâbûnî, *Tefsîru âyati'l-ahkâm*, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut 2004, I, 300; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, I, 500.

39 Nisâ 4/1; Karşılaştırma için bkz. A'râf 7/11, 189; Rûm 30/21; Zümer 39/6; Şûrâ 42,11; KM, Tekvîn 2/21-23.

40 Söz konusu muhaddis ve müfessirlerin rivâyetlerine bkz. Buhârî, "Nikâh" 79, 80; "Enbiyâ" 1; Müslim, "Radâ", 62, 65; Tirmîzî, "Talâk" 12.

41 Nisâ 4/1 A'râf 7/11, 189.

42 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997, II, 189.

43 Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, DiB Yay., Ankara tsz; s. 253.

44 A'râf 7/ 11-13; Hicr 15/ 33, 34; İsrâ 17/ 61; Sâd 38/ 78;

45 A'râf 7/ 14; Sâd 38/ 79.

46 İsrâ 17/ 62.

47 Nisâ 4/ 118,119.

delalete düşüreceği,⁴⁸ ancak ihlusa ermiş ve erdirilmiş kulları saptıramayacağı da bildirilmiştir.⁴⁹ Allah, Hz. Âdem ile eşini yarattıktan sonra⁵⁰ onları bir cennete yerleştirmiş, orada bir ağaç dışında her şeyden istedikleri gibi istifade edebileceklerini fakat yasak ağaca yaklaşırlarsa sonuçlarına katlanacaklarını bildirmiştir.⁵¹ Bununla Hz. Âdem ve eşi, muhtemel bir düşman tehlikesine karşı uyarılmıştır.⁵² Ancak Hz. Âdem, kendisine yapılan bu uyarılar karşısında ihmal göstermiştir.⁵³ Şeytan, onların karşısına, fısıltıyla,⁵⁴ melekleşmek veya ebedîleşmek,⁵⁵ yahut da ebedî bir mülke sahip olmak⁵⁶ gibi vaadlerle çıkmıştır. Böylece şeytan, onları iğva etmiş ve yasağı onlara unutturmuş, her ikisinin de avret yerlerini izhar ve ifşa etme konusunda⁵⁷ kendi dileğini onlara takdim etmiştir.⁵⁸ Böylece Hz. Âdem ve eşi, meleklerin sıfatlarına sahip olmak ve yemek-içmek gibi beşerî özelliklerden kurtulmak arzusuyla⁵⁹, yasak ağaçtan yemişlerdir.⁶⁰ Bunun sonucunda avret mahalleri görülmüş ve utanma duygusuyla üzerlerini örtmek istemişlerdir.⁶¹ Şeytan, hilesiyle, onları iğva etmiş, tökezletip ayaklarını kaydırmış,⁶² ve onları⁶³ itaat makamından asi duruma düşürmüştür.⁶⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'in, pekçok yerde İblisle serencamı anlatılmaktadır. Bu anlatımlar, müminler için belli gayelere matuftur. Bunların başında da;

1. Hz. Peygamberin nübüvvetini isbat etmek,
2. Hz. Peygamber ve müminleri teselli etmek,
3. Muhatapları tefekküre sevk etmek ve ibret almalarını sağlamak,
4. İnsanlığın başlangıcından beri bir düşmanın olduğunu ve hatalara düşebileceğini göstermek,
5. Tevbe edip Rabbine ilticanın önemini vurgulamaktır.

48 A'râf 7/ 16,17.

49 Hicr 15/ 40; Sâd 38/ 83.

50 Bakara 2/35; Nisâ 4/1.

51 Bakara 2/35; A'râf 7/19.

52 Tâhâ 20/117.

53 Tâhâ 20/115 .

54 Alûsî, *Rûhu'l- Meâni*, VIII/146.

55 A'raf 7/20.

56 Tâhâ 20/120.

57 Alûsî, *Rûhu'l-Meâni*, VIII/146.

58 A'râf 7/20; Tâhâ 20/120.

59 Alûsî, *Rûhu'l-Meâni*, VIII/147.

60 A'râf 7/22; Tâhâ 20/120.

61 Bkz. A'râf 7/22.

62 Bakara 2/36.

63 A'râf 7/22.

64 Alûsî, *Rûhu'l-Meâni*, VIII/147.

3- Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşması

Allah Teâlâ, Hz. Âdem ve eşine hitaben { لَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ } "... *ikiniz şu ağaca yaklaşmayın*"⁶⁵ diyerek onların Kur'ân'da ismi belirtilmeyen bir ağaçtan uzak durmalarını istemiştir. Bu ağaç hakkında sahih hadislerde de açık bir ifadeye rastlanılmamaktadır. Burada başlıca iki problem vardır. Bunlardan birincisi Allah'ın Hz. Âdem'le nasıl konuştuğu; ikincisi de yasaklanan bu ağacın veya meyvanın cinsidir. Malum olduğu üzere âyette "*Allah bir insana ancak vahiy yoluyla veya bir perde arkasından hitab eder, yahut ona Kendi izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi göndererek konuşur*"⁶⁶ buyrulmuştur. Hz. Âdem'le de konuşması bunlardan biriyle olsa gerektir. Râzî'ye göre bazı Mu'tezililer, Hz. Âdem'in eşyanın isimlerini meleklerle söylemesinden yola çıkarak (Bakara 2/33), Hz. Âdem'in o zamanda peygamber olduğunu savunmuşlardır.⁶⁷ Böyle kabul edilirse Onun zellesi peygamberlikten sonra olmuş olur. Bu ise muhaldir. Öyle ise "bu ilmin Hz. Âdem'e Allah tarafından bildirilmesi peygamberliğinden öncedir. Allah'ın illâ bir peygambere vahyedeceği diye bir kaide yoktur. Peygamber olmayan pekçok kimseye de vahyedilmiş ve bunun örnekleri Kur'ân'da çoktur.

Yasaklanan bu ağacın adı ile ilgili olarak ise, kaynaklarda çeşitli yorumlar yer almaktadır. Bazı müfessirler bu nesnenin "ilim ağacı" yani hayrı ve şerri bilme ağacı⁶⁸ "ebedîlik ağacı"⁶⁹ ve dalları birbirine karışmış olan ve Mekkelilerin bilip yediği "ebedîlik ağacı" olduğunu söylemişlerdir⁷⁰. Diğer yandan yasak ağaç konusunda buğday en çok zikredilen bitki olma özelliğini taşımaktadır⁷¹. Bazıları da bu nesnenin meyva cinsinden bir ağaç olduğunu konusunda ısrar etmiş ve bu meyvaların başında incir⁷², üzüm⁷³ ve hurma⁷⁴

65 Bakara 2/35.

66 Şûrâ 42/51.

67 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 127.

68 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî *Te'vilâtü ehli's-sünne*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2004, I, 41.

69 İbn Cerir, et- Taberî, *Câmiu'l-beyân*, Dâru'l-fikr, Beyrut Beyrut 1995, I, 337-339; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1994, I, 57.

70 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Müessesetü kütübî's-sekâfiî, Beyrut 1993, I, 76.

71 Vehb b. Münebbih'den bu buğdayın sığır yüreği kadar çok iri ve kaymaktan lezzetli, baldan tatlı olduğu rivayet edilmiştir. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 331, 337; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru ihyâi'l-kütübî'l-arabî, y.sz., 1957, I, 19, 20; Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, I, 41; Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *Keşşâf*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1997, I, 56; Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1992, I, 108; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, III, 6; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 56; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 76, 77.

72 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 333; Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, I, 41; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 156; Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, I, 108; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, III, 6; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 57; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 76, 77.

73 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 333; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 19; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 156; Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, I, 108; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 57; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77; Elmalı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul t.sz, I, 276. Hatta

sünbül⁷⁵, zeytin⁷⁶, kafur⁷⁷ zikredilmiştir. Bazıları da şarap ağacı⁷⁸, mihne ağacı gibi değişik isimler saymışlardır. Kimi müfessirler de biraz daha dikkatli davranarak bu ağaç konusunda herhangi bir isim zikretmeyip sadece “ağaç cinsi”, meyva ağacı ve meyvesinden yenildiği takdirde büyük abdest ihtiyacı hissettiren bir ağaç derken⁷⁹ İbnü'l-Arabî (ö. 468/1076) başta olmak üzere kimi müfessirler de sarhoş edici bir şey olduğunu ve bu konuda beş görüşün olduğunu ifade etmiştir⁸⁰. Bir kısım Şîî müfessirler de meseleye batını yönden yaklaşip bunun “şecere-i ilm-i Muhammed” ve “şecere-i âl-i Muhammed” olduğunu söylemişlerdir⁸¹. Bir de halk arasında buğday kadar yaygın olan elma ağacı vardır ki tefsirde buna pek yer verilmemektedir.

İlk dönem müfessirlerden Süddî, (ö.127/745) İbn Abbas, (ö. 68/687) ve İbn Mesud (ö. 32/652) bu ağacın ne olduğu, adı, cinsi, rengi gibi konulara girmenin gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir. Daha sonraki müfessirlerden ise Taberî, (ö.310/923) değişik rivayetleri aktardıktan sonra bu ağacın ne olduğu konusunda Kur'ân ve sünnete istinad olmayan bu gibi yorumların lüzumsuz olduğunu ve bunlara itibar edilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁸² Mâtürîdî, (ö.333/945) bilmeye ihtiyacımız yok demiş⁸³; Râzî (ö.606/1210) maksat ve gayesi olmayan bir şeyi zikretmek, Hakim olan Allah'a vacip olmaz. Bu da amaçsız ve maksatsız olacağı için bunun zikredilmesi abes olurdu, Kur'ân ve hadîste bildirilmeyen bu ağacın fayda ve zarar vermeyeceğini savunmuştur.⁸⁴ İbn Kesîr, (ö.774/1373) bu ağacı bilip bilmemenin herhangi bir fayda ve zararının bulunmayacağına dikkat çekerken;⁸⁵ Muhammed Abdüh (ö.1905) de bu ağacın ne olduğunun bilinmesinin dünyevî ve uhrevî bir faydası olsaydı onu öncelikle Allah bildirirdi demiş⁸⁶; Kasımî, (ö.1914) de amaçsız ve maksatsız şeylerin zikredilmesinin abes olduğunu belirtmiştir.⁸⁷

üzümden yapılan şarabın da Ümmet-i Muhammed'e bu sebepten dolayı yasaklandığı da ifade edilmiştir.

74 İbnü'l-Cevzî,, *Zâdü'l-mesîr*, I, 57; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 76.

75 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 331; Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, I, 108; İbnü'l-Cevzî,, *Zâdü'l-mesîr*, I, 57; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 76.

76 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 331, 332; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 76.

77 Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, I, 108; İbnü'l-Cevzî,, *Zâdü'l-mesîr*, I, 57.

78 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 332.

79 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 76.

80 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 19.

81 Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, I, 108; Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, Müessesetü kütübî's-sekâfî, Beyrut 1992, II, 209.

82 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 333; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 76.

83 Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, I, 41.

84 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, III, 6.

85 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77

86 Muhammed Abdüh, *Tefsîru'l-menâr*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut ts., I, 278.

87 Bkz. Kasımî ilgili âyetler.

Bu yasak olan şey nedir? Yukarıda ifade edildiği gibi bunların herhangi birini tercih etmek hiçbir şeyi değiştirmez. Önemli olan yasak ağaçtan yemenin meydana getirdiği ve tüm insanoğlunu ilgilendiren sonuçtur. Yasak ağaç veya meyve aslında Hz. Âdem'in karşısında durmadığı, onun beşerî duygu ve arzularıdır. Bunların başında da cinsel arzu ve yemek-içmek gelmektedir. Nedense müfessirler ve kelâmcılar daha çok işin yeme-içme kısmına vurgu yapmışlar cinsellik kısmına pek değinmemişlerdir. Oruçta bir insan yeme-içme ve cinsel ilişkiden men edilmektedir. Bu yasak da böyle olsa gerektir. Bu duygu ve arzu sayesinde insanoğlu neslini devam ettirecek ve çoğalacaktır. Aynı duygu kadın için de geçerlidir. Yasak ağaca/şecereye dokunmak neslin devamını sağlayacak olan işlemi yerine getirmek demektir. Yani insanlık ağacına ve onun gelişimine dokunmaktır. Zaten İslâm kültüründe soy ağacı veya şecere diye bir kavram mevcuttur. Bu da insanın sülale ve nesline delâlet etmektedir. Çünkü İslâm'a göre mevcut yasaklanmamış bir ağaç olmamakla birlikte ilişki belli kurallar dışında her zaman yasaktır.

3. Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşmasının Keyfiyeti

Müfessir ve mütekelimler Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşma meselesini "Ve dedik ki: "Âdem! Eşinle birlikte cennete yerleşin, oradaki nimetlerden istediğiniz şekilde bol bol yeyin, sadece şu ağaca yaklaşmayın. Böyle yaparsanız zalimlerden olursunuz" (Bakara 2/35), "Doğrusu Biz daha önce Âdem'e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki o ahdi unuttu, onda bir azim bulamadık" (Tâhâ 20/115) âyetlerinin tefsirinde ele almışlardır.

Bu bölümde yukarıdaki âyetler ışığında Allah'ın Hz. Âdem'den ahid alması, onun ahdi unutmaması ve bu konuda azimli olmaması gibi ifadelerin ne anlama geldiği irdelenmiştir.

3.1. Allah'ın Hz. Âdem'den Aldığı "ahid" ve Bunun "unutulması"

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'in yasak fiili işlediği anlatılırken "*Doğrusu Biz daha önce Âdem'e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki o ahdi unuttu, onda bir azim bulamadık*"⁸⁸ ifadesi geçmektedir. Bu âyetin ne anlam ifade ettiği konusunda tefsirde bir hayli tartışmalar olmuştur.

İlk dönem müfessirlerden İbn Abbas, (ö.68/687) ahdin unutulmasını, "unutmak, yanılmak ve nisyan" anlamında; Mücâhid (ö.103/721) ve müfessirlerin çoğunluğu "ahdin unutulmasını" "terketti" yani "ona verilen emri ahdi (vahyi) terketti" anlamında; İbn Zeyd de (ö.136/753) "O bu hususta Allah'ın kendisine vermiş olduğu ahdi/vahyi unutmıştu, eğer kararlılığı

88 Tâhâ 20/115.

bulunmuş olsaydı, düşman iblîs'e itaat etmezdi" anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹

Matürîdî, (ö.333/944) Hasan Basrî (ö.110/728) ve ehl-i te'vîlin söz konusu âyetteki "unutma-nisyan"ı gerçek anlamda nisyan ve sehiv anlamında değil, "terk etti, ihmal etti" mânâsında anladığını; ihmal ve terkte ise kınama ve ceza olacağını, Hz. Âdem'in bu anlamdaki nisyanından dolayı kınanıp cezalandırıldığını; yoksa gerçek anlamda bir unutmadan dolayı insanın cezalandırılmayacağını nakletmektedir⁹⁰. İbn Atıyye'ye, (ö.546/1151) göre, "ahdimizi unuttu" cümlesindeki "ahid" "ahdetmek, vasiyet etmek ve emretmek" anlamında ve âyetteki "unutmak" da "terketmek" anlamındadır⁹¹. Râzî, (ö.606/1210) ise âyetteki nisyanın iki anlama gelebileceğini, birincisi "hatırlamanın zıddı olan "unutma" dır, ki buna göre Hz. Âdem, aldığı emri "iyice ezberlemediği ve zaptetmediği, dolayısıyla unuttuğu için kınanıp cezalandırılmıştır"⁹². İkinci anlama göre âyette söz konusu olan nisyan, "yapmamak, terk etmek" mânâsındadır. Çünkü Hz. Âdem kendisine yasak ağaçtan ve onun meyvesini yemekten sakınması husundaki emri yerine getirmemiştir. Âyetteki "fenesiye/unuttu" ifadesi "nüssiyye/unutturuldu şeklinde de okunmuştur ki anlamı "unutturuldu yani şeytan ona unutturdu" demektir. Bu okuyuşa göre Hz. Âdem'in günaha hiç te'vîl/yorum yapmadan yöneldiği gibi yorum yapıp da yöneldiğini söylemek mümkün olmaktadır⁹³.

Kurtubî, (ö.671/1273) âyetteki "fakat o unuttu"nun pekçok anlamının olduğunu bunlardan birincisinin başta Mücâhid olmak üzere müfessirlerin çoğunluğunun görüşü olan "terketti" yani "ona verilen emri ahdi (vahyi) terketti" anlamlarına geldiğini ifade ederken "*Onlar Allah'ı unutup terkettiler, Allah da onları terketti. Şüphesiz ki münafıklar, hep itaat dışına çıkan fâsık kimse-lerdir*"⁹⁴ âyetiyle de bunu desteklemiştir. Kurtubî, ikinci anlamın İbn Abbas'ın görüşü olan "unutmak, yanılmak ve nisyan" olduğunu söyler. İnsan kelimesi de buradan gelmektedir. Çünkü Yüce Allah emir verip vahiy etmiş olduğu halde, O, bunu unutmamıştır. Kurtubî, son olarak, İbn Zeyd'in "O bu hususta Allah'ın kendisine vermiş olduğu ahdi/vahyi unutmamıştı. Eğer kararlılığı bulunmuş olsaydı, düşman iblîs'e itaat etmezdi" açıklamasının da mantıklı olduğunu ifade etmiştir⁹⁵. Beydâvî (ö.685/1286) ise, söz konusu âyeti "Hz. Âdem ahdi unuttu, önem vermedi, neticede bunda gafil oldu veya söz konusu ağaca yaklaşmama konusunda Allah'ın yaptığı tavsiyeyi

89 Bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-kütübî'l-Mısri, Mısır 1962, X, 251.

90 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, III, 311.

91 İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, Katarud-devleh, katar 1977, X, 100.

92 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 124.

93 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 124.

94 Tevbe 9/67.

95 Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, VII, 46; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 251.

dinlemedi" şeklinde yorumlamıştır.⁹⁶ Ebû'l-Berakât en-Neseî (ö.710/1310)'ye göre O'nun için "Âdem(in) ahdi unuttu" denilmesi "neh-yi/yasağı unuttu" anlamlarına gelmektedir. Peygamberler nisyandan dolayı muâheze edilirler. Bu öyle bir nisyandır ki mükellef tutulduklarında emri tutmaları, muhafaza etmeleri gerekir⁹⁷. Hâzin (ö.741/1341) ise mezkûr âyetteki "unuttu" kelimesini "Hz. Âdem, ağaçtan yemekten uzak durma konusunda kendisine verdiğimiz emrimizi, vahyimizi terk etti ve ondan yedi" şeklinde açıklamıştır. Bu konuda Allah'ın, zikrin/hatırlamanın zıddı olan nisyana kastettiği görüşüne katılmıştır⁹⁸. Ancak Mâtürîdî, bu açıklamayı doğru bulmayarak eleştirmiştir. Ona göre "Ne Hz. Âdem, ne de başka bir nebi ve resul hakkında "ihmal etti, terk etti" demek doğru değildir".⁹⁹

Kısaca ifade edilmesi gerekirse Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadîslerinde "Şu üç şeyden kalem kaldırılmıştır. Unutma, hata ve zorlama"¹⁰⁰ buyurmuşlardır. Hz. Âdem de unutmuş, unutma veya hata ile yasak ağaç veya meyveye dokunmuş, kadında bu konuda ona yardımcı olmuştur. "...ne var ki o ahdi unuttu, onda bir azim bulamadık"¹⁰¹ âyetinde açıklandığı üzere yasak ağaca veya meyveye yaklaşmak unutma neticesinde gerçekleşmiştir. Hadîste de ifade edildiği gibi nisyana/unutma halinde vuku bulan bir şeyden insan sorumlu tutulmayacaktır. Bundan dolayı söz konusu davranışa günahtan ziyade zelle denilmesi ya da hata denilmesi uygun düşmektedir.

3.2. Hz. Âdem'in Azimli Olup Olmaması

Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşmasına neden olan beşerî özelliklerinden bir tanesi de onun yeterince azimli olamamasıdır. O bir yandan verdiği ahidde kararlılık; diğer yandan da yasağa direnme konusunda azim gösterememiştir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de "*Doğrusu Biz daha önce Âdem'e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki o ahdi unuttu, onda bir azim bulamadık*"¹⁰² âyetiyle ifadesini bulmuştur. Müfessirler âyette geçen "azim" ve "onda bir azim bulamadık"¹⁰³ ifadesi ile ilgili olarak farklı görüşler serdetmişlerdir.

İbn Abbâs (ö.68/687) ve Katâde (ö.117/738) "Biz ağacın meyvesinden yemek konusunda onu sabırlı ve emre bağlılığını sürdürmek noktasında dirençli bulmadık, demektelerler"¹⁰⁴. "*Onda bir azim bulamadık*"¹⁰⁵ ibaresindeki

96 Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1996, IV, 222.

97 Bkz. Neseî, *Medârik*, IV, 22.

98 Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, y.sz, Beyrut tsz, IV, 226.

99 Geniş bilgi için bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sümme*, III, 311.

100 Bkz. Buhârî, "Hudûd" 22; "Talâk", 11; Ebû Dâvûd "Hudûd", 17; Tirmizî, "Hudûd" 1; İbn Mâce, "Talâk", 15, 16.

101 Tâhâ 20/115.

102 Tâhâ 20/115.

103 Tâhâ 20/115.

104 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 275.

azmi, İbn Zeyd, (ö. 136/753) “azm”i “Allah’ın emrini korumak”, Dahhâk, (ö. 105/723) “Bir işte kararlı olmak”, İbn Keysân (ö. 106/724) da “Biz yasak ağaca yaklaşmama konusunda onda ısrar görmedik, günaha tekrar dönmeyi içinden sakladığını da görmedik” şeklinde açıklamışlardır. Müfessirlerin çoğunluğu ise “Bütün peygamberler azim sahibidirler. Nitekim bir hadîste “Zeke-riyya oğlu Yahya dışında hata etmemiş yahut bir günah işlemeyi içinden geçirmemiş hiçbir peygamber yoktur¹⁰⁶ buyrulmuştur. Diğer yandan Katâde (ö.117/735)’ye göre “azm”: “sabr”; İbn Abbâs, Atıyye el-Avfî (ö.111/729) ve İbn Zeyd’e göre “verilen sözü muhafaza etmektir”. Buna göre âyet “Doğrusu Biz daha önce Âdem’e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki verdiği söze karşı sabırlı ve onu muhafaza eden kimse olarak görmedik” olmaktadır. Bu izah şeklini beğenen Taberî, “Hz. Âdem’in bu davranışı, ya peygamberlik gelmeden öncedir ya da peygamberlerin masumiyetine gölge düşürmeyen bir zelledir” demektedir.¹⁰⁷ Başka bir açıdan âyetin mânâsı “Doğrusu Biz daha önce Âdem’den söz almıştık, ne var ki o verdiği sözü unuttu. Amma biz onu hatada ısrarlı bulmadık, o yaptığı hataya bir daha dönmedi” dir. Taberî’ye göre bu izah tarzı peygamberlerin masum olması ve bu sebeple günah işlememe esasına göre daha uygundur¹⁰⁸. Matürîdî, Hasan Basrî’nin şeytanın men edildiği şey ve bazı müfessirlerin de sabır vb. olduğunu söyledikten sonra söz konusu kelimenin bir şeye kesin kastetmek ve nisyanın zıddı olduğunu söylemektedir¹⁰⁹. Râzî’ye göre yokluğun zıddı olan “bulma” mânâsında olması da mümkündür. Buna göre “onda bir azim bulamadık” anlamında olur. İkinci bahis “azm”; “kararlı ve sebatlı olmak, ısrar etmek” demektir¹¹⁰.

İbn Atıyye’ye göre, “azimli olmak” ne olursa olsun inanılan bir hususu sürdürmek demektir. Hz. Âdem, o ağaçtan yemenin gereğine inanıyordu, ancak iblîs, ona vesvese verince bu inancını azimle sürdürmedi. Hz. Âdem’e verilen ahid/vahiy ise ağaçtan yememesi anlamında idi demektir.¹¹¹ Beydâvî’ye göre “onda bir azim bulamadık” ifadesindeki “azm” “kesin bir niyet, bir işte kararlı ve sebatkar olmak” demektir. Eğer Hz. Âdem, Allah’ın ağaca yaklaşmama emrine uymada kesin kararlı ve azimli olsaydı şeytan ona zelle yaptırılmazdı ve O’nu aldatmaya muktedir olamazdı demektir. Beydâvî (ö.685/1286) “günah işlememeye azimli bulmadık” ifadesinden Hz. Âdem’in hata ettiğini fakat bunu kasıtlı olarak yapmadığını savunmaktadır. Ebû'l-Berakât en-Nesefî (ö.710/1310) ise, “Allah’ın emrinin zıddına davranma kastı

105 Tâhâ 20/115.

106 Hâkim en-Nisabûrî, *Müstedrek*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Haydarabat 1990, II, 591.

107 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 275.

108 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 275.

109 Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, III, 311.

110 Geniş bilgi için bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 125.

111 İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, X, 100.

bulamadık" şeklinde açıklamıştır.¹¹² O'na göre "Onda bir azim bulamadık" demek, "Allah'ın emrinin zıddına davranma kastı bulamadık" yani "Âdem, ilim mânâsında vücudu ve azmi gören, anlayan kimse olmadı" mânâları anlaşılmalı demektir¹¹³. Hâzin ise, "Onda bir azim bulamadık"ın mânâsının "yasaklanan bir şeye karşı bir sabır/direnç emredileni muhafaza etmeyi bulamadık" olduğunu ifade etmiştir. Buna göre "onda bir azim bulamadık" ifadesinin "bir medih, övgü ifade etmesi daha uygun olur" demiştir. Kısaca ifade edilmesi gerekirse "Ondan kesin bir görüş, anlayış bulamadık da o kendisine secde etmeyen şeytana itaat etti" anlamlarını benimsemiştir.¹¹⁴

4. Hz. Âdem'in Yasak Ağaçtan Yedikten Sonraki Rûh Hali

Kur'ân-ı Kerîm'de "...Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de şaştı kaldı" ¹¹⁵ buyrulmuştur. Mütekellim ve müfessirler söz konusu âyette geçen غَوَى "ğave" kelimesinin mânâsı konusunda değişik görüşler beyan etmişlerdir. Meselâ, غَوَى "ğave" kelimesine Ehl-i sünnet ve bazı İslâm mezhepleri "şaştı kaldı" anlamını verirlerken; Mu'tezile'den bazı müfessirler ise غَوَى "ğave"ye "fazla süt içmek" mânâsını vermişler, âyeti de "Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de fazla yamek içmekten bitkin hale düştü" olarak açıklamışlardır¹¹⁶.

Mâtürîdî (ö.333/944) mezkûr âyetin tefsirinde "Rabbine isyan eden herkes ğavâ etmiştir. Rabbe isyan noktasında ğavâ ve ğivâyet aynıdır" demektedir¹¹⁷. Mâtürîdî, "bu ağaca yaklaşmayın"¹¹⁸ emrinin âyetin devamından istidlalle acıkmamak ve çıplak kalmamak için ağaca yaklaşmanın yasaklandığını belirttikten sonra "Hz. Âdem isyan edince acıktı ve çıplak kaldı. Bu delalet eder ki masiyet terk etmek bu konuda şart kılınmıştır" demektedir.¹¹⁹ Beydâvî, (ö. 685/1286) "...Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de şaştı kaldı"¹²⁰ âyetinde "Hz. Âdem'in fiili hakkında zelle tabirini kullanmış ve "onun zellesi küçük olmakla beraber önemli görülmüş ve Âdem'in evlatları için belîğ bir zecr/men etme, kovma olmuştur" demiştir.¹²¹ Ebû'l-Berakât en-Nesefî (ö.710/1310) "...şaştı kaldı"¹²² ifadesini "Hz. Âdem, re'yinde yanıldı/dalaletle düştü" şeklinde açıklamış; isyanı; "isyan, emir ve yasağa aykırı olarak işlenen fiildir. İsyân bazen teammüden olur, teammüden olursa zenb/günah

112 Bkz. Nesefî, *Medârik*, IV, 22.

113 Bkz. Nesefî, *Medârik*, IV, 22.

114 Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, IV, 226.

115 Tâhâ 20/121.

116 İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, Müessesetü kütübî's-sekâfi, Beyrut 1998, s. 48.

117 Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, III, 311.

118 Bakara 2/35.

119 Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, I, 37.

120 Tâhâ 20/121.

121 Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, IV, 226.

122 Tâhâ 20/121.

olur; teammüden olmazsa hata/zelle olur” şeklinde tanımlamıştır. Allah Teâlâ, Hz. Âdem’in fiili isyanla nitelendirdiğine göre onun fiili doğru/rüşd olmaktan çıkıp ğayy/sapma olur. Çünkü ğayy rüşdün zıddıdır¹²³.

Kurtubî, Tâhâ 20/121. âyeti hakkında “Bizim ilim adamlarımızın müteahhirlerinden bazılarının pekçok yorumlarda bulduklarını aktarmıştır. Meselenin özünün ise “Yüce Allah, kimi peygamberlerden bazı günahların sâdir olduğunu haber vermiş, bu günahları kendilerine nisbet etmiş, bundan dolayı onlara serzenişte bulunmuş, bizzat bu konuda kendileri de bu olay hakkında haber vermiş, bu günahlardan sıyrılmışlar, mağfiret dileyip tövbe etmişlerdir.¹²⁴

Bazı hadîslerde Hz. Mûsâ’nın, Hz. Âdem’i itham edercesine konuşması onun zellesine yönelik bir delil olarak kullanılmıştır. Pek çok rivayeti olan bu hadîs, Ebû Hureyre’den şöyle rivayet edilmektedir. Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır: “Âdem ile Mûsâ birbirleriyle tartıştılar. Mûsâ ona: Ey Âdem, dedi. Sen bizi atamızsın fakat bizi hüsrana uğrattın, bizi cennetten çıkarttın Bunu üzerine Âdem, Ey Mûsâ dedi! Aziz ve Celil olan Allah kelâmı ile seni seçti ve eli ile (Tevrâtı) sana yazdı. Ey Mûsâ “O halde ben yaratılmadan kırk yıl önce bana takdîr buyrulan bir şey üzerine beni muaheze mi ediyorsun?” dedi. Böylece Hz. Âdem, getirdiği delille Mûsâ’yı yenik düşürmüş oldu. (Hz. Peygamber (s.a.s bu sözünü) üç defa tekrar etti.¹²⁵

Bu diyalogda Hz. Mûsâ’nın çıkışına karşılık Hz. Âdem, bunun bir kader olduğunu, elinde olmayan bir şeyden dolayı kınanamayacağını söylemek sûretiyle tartışmayı kazanmıştır. Burada ince bir espiro daha var. Hz. Âdem’e, cennette ilk yaratıldığında verilen bilgiler Hz. Mûsâ’ya bu dünya hayatında verilmiştir. Yani onun bu dünya hayatındaki konumuyla Hz. Âdem’in cennetteki konumu aynıdır. Bundan sonra diyebiliriz ki, Hz. Âdem, ilâhî bir takdirle bu dünya hayatına gelmiş ve onun bu davranışı kaderin bilinmez akışı içinde, ferdin o andaki özel hürriyeti de vasita kılınarak, insanlık tarihini başlatmıştır.¹²⁶

“...Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de şaştı kaldı”¹²⁷ âyetinin devamında “Sonra Rabbi onu seçip tevbesini kabu etti, ona doğru yolu gösterdi”¹²⁸ buyrulmaktadır. Âyette geçen “ictiba”, dibe çöküp helak olmaktan kurtulma anlamlarına gelmektedir. Yüce Allah, onu bu hatasından kurtarmış ve hidayete

123 Nesefî, *Medârik*, IV, 224, 225.

124 Kurtubî, *el-Câmi*, XI, 255.

125 Buhârî “Enbiyâ” 31, Tefsîr 20. sûre 1-3; “Kader” 11; “Tevhîd” 37; Müslim, “Kader” 13-15; Ebû Dâvûd “Sünne” 16; Tirmîzî “Kader” 2; İbn Mâce, Mukaddime 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Dâru sadr Beyrut tsz., I, 248, 264, 287, 298, 448, 464.

126 Geniş bilgi için bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, XI, 255.

127 Tâhâ 20/121.

128 Tâhâ 20/122.

ulaştırmıştır. Genel olarak Mu'tezile'nin bir kısmı mezkûr âyetin, Hz. Âdem'den bir masiyetin sâdır olduğuna delâlet ettiğini kabul etmişlerdir. Fakat bunlar, masiyetin büyük değil, küçük günah olduğunu belirtmişlerdir. Bu olayın küçük günah olarak adlandırılmasından ziyade zelle olarak isimlendirilmesi daha uygun görülmektedir.

B. Yasak Ağaçtan Yemenin Peygamberlikten Önce ve Sonra Olması

Mütakellimler ve müfessirler tarafından tartışılan bir konu da Hz. Âdem ve eşinin yasak ağaçtan yemenin peygamberlikten önce mi sonra mı olduğu meselesidir. Genel kabul göre bu olay peygamberlikten önce vuku bulmuştur. Sayıları çok az olmakla beraber bazı alimler tarafından peygamberlikten sonra olduğu da iddia edilmiştir. Hz. Âdem ve eşi, “*Ama şeytan ona vesvese verip: “Âdem! dedi, “ister misin sana ebediyet (ölümsüzlük) ağacını, zamanın geçmesiyle zeval bulmayan bir devlet ve saltanatı göstereyim?” Derken ikisi de o ağacın meyvesinden yediler. Bunun üzerine edep yerlerinin açık olduğunu farkettiler. Derhal cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmeye başladılar. Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de şaşkı kaldı*¹²⁹ âyetlerinde bildirildiği üzere ahdi unutmuş, yasak ağaçtan yemiş ve Rabbine karşı bir yasağı ihmal etmiştir; asıl mesele bu ihmalin peygamberlikten önce mi sonra mı olduğudur.

1. Peygamberlikten Önce Olması

Mütakellimler ve müfessirlerin neredeyse tamamına göre, Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşması peygamberlikten önce vuku bulmuştur. Matürîdî ve Eş'arîlere göre peygamberlerin risâletten önce küçük günah işlemeleri, bunu aklen imkansız kılan bir sebep olmadığı müddetçe nadiren olması ve ardından da tevbe etmeleri şartıyla caizdir. Bu onların insanlar arasındaki güvenilirliklerini zedelememelidir ve zedelemes de. Ancak onların peygamberlikten önce sıklıkla küçük günah ve büyük günah işlemeleri asla mümkün değildir. Bu olumsuzlukların peygamberlikten sonraki hayatları için düşünülmesi ise asla mümkün değildir. Çünkü bu hal onların gönderiliş gayesini ortadan kaldırı¹³⁰. Onlardan bazıları, “*Doğrusu Biz daha önce Âdem'e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki o ahdi unuttu, onda bir azim bulamadık*”¹³¹ âyetindeki “*Doğrusu Biz daha önce*” ifadesinin, bazıları da “*Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini*

129 Tâhâ 20/120, 121.

130 Pezdevî, *Usûlü'd-dîn, /Ehl-i Sünnet Akâidi*, (trc. Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yay, İstanbul 1980, s. 241, 242; Sâbûnî, *el-Bidâye*, (trc. Bekir Topaloğlu), DİB Yay., Ankara 2005, s. 54; Râzî, *Muhassal, (Kelâma Giriş)* (çev. Hüseyin Atay), Ankara ÜİFY, Ankara, 1978, s. 222; Beyâdîzâde, *İşâratül-merâm*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1949, s. 320, 322; Taftazanî, *Şerhu'l-akâid*, (trc. S. Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1982, s. 302; İbnü'l-Hümmam, *el-Müsayere*, Matbatü'l-Mahmûdiyye, Kahire. r. 1457, s. 125.

131 Tâhâ 20/115.

kabul etti ve onu hidâyetine mazhar etti"¹³² âyetinden yola çıkarak bu işin peygamberlikten önce olduğunu ifade etmektedirler. Ancak bunun delili konusunda müfessirler ve mütekellimler birbirlerinden farklı görüşler serdetmişlerdir. İbn Abbâs, âyette geçen "*daha önce*" ifadesinin Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşmadan önceki süreci kapsadığını söyleyenlerdendir. O, "Hz. Âdem, o ağaçtan yemezden evvel, ona, ondan yememesini vahyetti" anlamının yanısıra iblîs'in kendisinin düşmanı olduğunun bildirilmesi anlamlarına geleceğini" ifade etmiştir.¹³³

Taberî, "*Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de şaştı kaldı*" ve "*Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve onu hidâyetine mazhar etti*" (Tâhâ 20/121-122) âyetlerini delil alarak bu olayın peygamberlikten önce vuku bulduğunu savunmuştur. Hz. Âdem, Peygamber olmadan önce, Allah'a verdiği sözü unutmuş; şeytanın vesvesesine kapılarak kendisine yasaklanan ağacın meyvesinden yemiş ve bu sebeple de cennetten çıkarılarak dünyaya gönderilmiştir. Ancak daha sonra âyette de bildirildiği gibi Allah, onun tövbesini kabul etmiş ve seçmiştir. Buradaki "*seçme*" ve "*doğru yolu gösterme*" peygamber olarak gönderme şeklinde açıklanmıştır.¹³⁴ Diğer yandan Taberî'ye göre âyette geçen "*Doğrusu Biz daha önce*" ifadesi "*ağaçtan yemeden önce*" demektir. Çünkü ona o ağaçtan yemesi yasaklanmıştı. Maksat Hz. Peygamber (s.a.s)'i teselli etmetir. Yani Âdemoğlu'nun gaflet gösterip şeytanın vesvesesine kapılması çok eski bir durumdur.¹³⁵ Yani, Ey Muhammed! Şu kâfirler benim âyetlerimden yüz çeviriyor, peygamberlerine muhalefet ediyor ve iblîs'e itaat ediyor iseler de çok eskiden beri onların ataları Âdem de böyle yapmıştır. İbn Atıyye böyle bir yorumun (te'vîl) zayıf olduğunu söylemiştir. Hz. Âdem, belli bir te'vîl/yorumun etkisiyle emre karşı gelmiştir. Dolayısıyla böyle bir açıklama şekli onun değerini düşürür demektir.¹³⁶

İbn Atıyye'ye göre "*daha önce*" ifadesi, sibak-siyak ilişkisi düşünülerek ele alındığında "*ya kendisinden önceki buyruklarla ilgisi olmayan yeni bir kıssanın başlangıcı*" ya da "*Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e Kur'ân-ı Kerîm'i bellemekte acele etmemesi*" ile ilgilidir. Hz. Âdem, kendisine emir verilmiş, bu emri unutmuş, bundan dolayı da cezalandırılmış bir peygamberdir ki Hz. Peygamber'e misal gösterilmektedir.¹³⁷ Eş'arî de, (ö.324/936) "*Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de şaştı kaldı*"¹³⁸ âyetini onun zellesine delil göstermiştir. Taberî gibi o da Tâhâ 122. âyetin onun bu zellesinin risaletten önce

132 Tâhâ 20/120, 121.

133 Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 125.

134 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 278.

135 Geniş bilgi bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 273.

136 İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, X, 100.

137 Geniş bilgi için bkz. İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, X, 100.

138 Tâhâ 20/121.

olduğuna bir dellil olduğunu belirtmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i cennetten çıkardıktan sonra evlatlarına peygamber olarak göndermiştir¹³⁹.

Râzî'ye göre de Hz. Âdem'in zellesi nübüvvetten öncedir. Râzî, Tâhâ 122. âyetinin yanında, birtakım aklî delillerle, bu zellenin peygamberlikten önce vuku bulduğunu isbat etmeye çalışmıştır. Râzî'ye göre zelle, kebâir nevin-dendir ve kebireyi işlemek, kovulmaya, hakaret edilmeye ve lanetlenmeye müstehak olmayı gerektirir. Bütün bu durumlar ise peygamberler hakkında caiz değildir. Bunu yanında Râzî, Hz. Âdem'in bu zelle esnasında bir pay-gamber olmasını imkansız görmektedir. Çünkü o, bir kimseye peygamber gönderilmiş ise ya meleklerle ya insanlara ya da cinlere gönderilmiş bir pey-gamber olacaktır. Meleklerle peygamber gönderilmesi imkansızdır. Çünkü Mu'tezile'ye göre melekler insanlardan daha üstündür, dolayısıyla aşağıda olanın şerefli olana peygamber olması caiz değildir. Yine, Hz. Âdem'in in-sanlara gönderilmiş olması caiz değildir. Hz. Havvâ'dan başka hiçbir insa-nın olmaması ve Cenâb-ı Hakk'ın, "bu ağaca yaklaşmayın" emrini eşine doğ-rudan bildirmesi de bu emir esnasında Hz. Adem'in peygamber olmasını imkansız kılmaktadır.¹⁴⁰

"Sonra Rabbi onu seçip tevbesini kabu etti, ona doğru yolu gösterdi"¹⁴¹ âyetinin delalatından anlaşılacağı üzere, "onu seçip..." diye tercüme ettiğimiz kısım "ictibâ" kavramıyla ifade edilmiştir. Buradaki seçilmenin, peygamberlik verilmesi anlamına geldiğine bir delildir. Ayrıca âyette "ona doğru yolu gös-terdi" ifadesi de risaletin sonradan verildiğini göstermektedir çünkü pey-gamber olanın hidayete erdirilmesi mümkün değildir. Bundan da anlaşılıyor ki, Hz. Âdem'in içine düştüğü sıkıntılı durum veya zellesi nübüvvetten önce olmuştur.

2. Peygamberlikten Sonra Olması

Müfessir ve mütekekimlerin çoğunluğu Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşma meselesinin nübüvvetten önce vuku bulduğunu söylemişlerdir. Matürîdî ve Eş'arîler kısmen peygamberlerin risâletten önce küçük günah işlemelerini nadirattan olarak ve akabinde de tevbe etmeleri şartıyla caiz görmüşlerdir. Ancak onların insanlar arasındaki güvenilirliklerini zedeleyeceği için pey-gamberlikten sonraki hayatları için böyle bir durumun düşünülmesini ise asla caiz görmemişlerdir. Çünkü bu hal onların gönderiliş gayesini ortadan kaldırı¹⁴² derken Mu'tezile'den bazılarının yaptığı üzere Hz. Âdem'in zelle-

139 Aktaran: İbn Furek, *Mücerredü makâlât*, (nşr. Daniel Gimaret), Beyrut 1987, s. 158, 176.

140 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, II, 177, 178.

141 Tâhâ 20/122.

142 Pezdevî, *Usûli'd-dîn*, s. 241, 242; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54; Râzî, *Muhassal*, s. 222; Beyâdîzâde, *İşâratül-merâm*, s. 320, 322; Taftazanî, *Şerhu'l-akâid*, s. 302; İbnü'l-Hümmam, *el-Müsayere*, s. 125.

sinin nübüvvetten sonra olduğu söyleyenler de çıkmıştır. Onlar, delillerini “O da onlara isimlerini haber verince...” (Bakara 2/33), âyetine dayandırmışlardır.¹⁴³ Râzî'nin beyanına göre bazı Mu'tezililer, Hz. Âdem'in meleklerle eşyanın isimlerini bildirmesinden yola çıkarak (Bakara 2/33), Hz. Âdem'in o zamanda peygamber olduğuna delalet ettiğini savunmuşlardır. Zirâ “bu ilmin Hz. Âdem'de bulunmuş olması, âdeten geçerli olan bir husustur; bu sebeple bu olayın bir mucize olması gerekir; bunun mucize olduğu sabit olunca Hz. Âdem'in o vakitte bir peygamber olduğu da sabit olmuş olur” demektedirler.¹⁴⁴

Haşviyye'ye göre peygamberler risâletten sonra da günah işleyebilirler. Onların bu konudaki en büyük delilleri, peygamber kıssalarında onların günah işlediği vehmini veren âyetler ve onların tefsîri mahiyetindeki rivâyetlerdir¹⁴⁵. Bu rivâyetlerin güvenilirliği pekçok müfessir tarafından tartışılıp eleştirilirken söz konusu âyetler de muhkem âyetlere irca edilerek anlaşılmıştır. Dolayısıyla tefsîr ve kelâmcılar tarafından bu tür âyetler zelle veya gayr-i kasdı içeren hatalar olarak yorumlanmıştır. Ancak Cüveynî ve Ebû Haşim, peygamberlerin tebliğ dönemlerinde de kasdî olarak küçük günah işlemelerini mümkün görürlerken¹⁴⁶ Cübbâî ve ona tabi olanlar ise onların küçük günah işlemelerini mümkün görmeyenler arasındadır¹⁴⁷. Sayıları çok az olmakla beraber bazı Matürîdî alimlerine göre ise nebîlerin peygamberlikten sonra da unutarak veya sehven küçük günah veya zelle işlemeleri mümkündür¹⁴⁸.

C. Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşmasıyla İlgili Görüşler

Müfessir ve mütekellimler, Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşmasını değişik şekillerde yorumlamışlardır. Onlardan bazıları bu olumsuz davranışı günah olarak değerlendirirken bazıları da zelle, evlâ olanı terk, te'vîl hatası, unutma ve günahın izafîliği olarak değerlendirmişlerdir. Bu bölümde söz konusu alimlerin görüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. “Günah” Olarak Algılanışı

Bazı kelâmcılar, Hz. Âdem'in yasak fiili işlemesini **günah** olarak değerlendirmişlerdir. Bu yargı Hz. Âdem ve sair peygamberler için büyük bir ittihâm özelliği taşımaktadır. Bu görüş aynı zamanda Hz. Âdem'in söz konusu davranışını sonucunu anlatan en ağır ifadedir. Onlar, (Tâhâ 20/115) ve (Tâhâ

143 Kurtubî, *el-Câmî*, I, 289.

144 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 127.

145 Pezdevî, *Usûli'd-dîn*, s. 240.

146 Beyâdî, *İşâratül-merâm*, s. 322.

147 Taftazanî, *Şerhu'l-akâid*, s. 302.

148 Pezdevî, *Usûli'd-dîn*, s. 240, 244.

20/121) âyetlerinden hareketle, Hz. Âdem'den büyük günah/kebîre sadır olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre;

a- Âsi kınama için kullanılan bir lafızdır ve bu da ancak büyük günah işleyenler için kullanılır. Çünkü Cenab-ı Hak, “Kim de Allah’a ve resulüne âsi olur ve Allah’ın sınırlarını aşarsa, Allah onu da ebedî kalmak üzere ateşe koyar. Hem onu zelil ve perişan eden bir azab vardır”¹⁴⁹ buyurmuştur. Büyük günah sahibi demek, cezaya müstehak olacağı bir işi yapan demektir.

b- Azgınlık ve sapıklık (ğavâ ve dalalet) eşanlamlı iki isimdirler. Gayy “rüşd”ün zıddıdır. Böylesi isimler ancak fıska (günaha) iyice dalmış fasıklar için kullanılır¹⁵⁰.

Kelâmî ekollerden Fudayliye, Ezârika (Haricîlerin kolları) ve Haşviyye, peygamberlerin günah işlemelerini mümkün görmüşlerdir. Onlara göre her zemb küfürdür, peygamberlerin risaletten önce ve sonra günah işlemeleri mümkündür¹⁵¹. Meselâ, Haşviyye, mütekellim ve müfessirlerin açıklamalarına zıt olarak, Bakara 2/35 âyetinde geçen zulüm kelimesini te’vîl etmeden, Hz. Âdem’in günah/kebîre işlemiş olduğunu iddia etmiştir. Haşviyye’ye göre, onların yasaklanan ağaçtan yemeleri, kendileri için zulüm olduğuna göre, yapılan fiil de zulüm olmuş olur. Konuyla ilgili diğer bir yaklaşım da “Hz. Âdem’in söz konusu fiilinin küçük günah/sağire olduğunu” söyleyen Mu’tezilenin bir kısmının görüşüdür. Ebû Ali el-Cübbâî’ye göre Hz. Âdem, kendisine çok zor olan tövbe ve telafiye maruz kaldığı için nefesine zulmetmiştir. Ebû Hâşim de “Hz. Âdem, sevaplarının bir kısmını boşa çıkarması sebebiyle kendisine zulmetmiştir. Bu sebeple Hz. Âdem’in hak etmiş olduğu sevapta bir eksilme olur ki bu da zulüm olur” demektedir¹⁵². Mu’tezilenin büyük çoğunluğu ise kafir ve büyük günah işleyen kimseleri Allah’ın peygamber olarak göndermesinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir¹⁵³.

2. “Zelle” Olarak Algılanışı

Peygamberlerin, nübüvvet döneminde hataen kebâir işlemelerini müfessir ve mütekellimlerin büyük çoğunluğu mümkün görmemişlerdir¹⁵⁴. Kasten olmamakla birlikte Ehl-i sünnet sehven peygamberlerin küçük günah işlemelerini mümkün görmüşlerdir. Bunlara **zelle** denilmektedir. Dolayısıyla, Hz. Âdem’in yasak fiili işlemesi zelle olarak değerlendirilmiştir. Zelle olarak

149 Nisâ 4/14.

150 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, III, 1-6.

151 Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54; Râzî, *Muhassal*, s. 222; Beyâdîzâde, *İşâratül-merâm*, s. 320, 322; Taftazanî, *Şerhu'l-makâsîd*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1989, V, 49; İrfan Abdülhamid, “İslâm'da ismet İnanç”, *Diyanet Dergisi*, sy 98-99, Ankara 1970, IX, 241.

152 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, III, 6.

153 Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1995, I, 96.

154 Beyâdî, *İşâratül-merâm*, s. 319, 327; Taftazanî, *Şerhu'l-makâsîd*, V, 49-50.

değerlendirilmesi aynı zamanda Kur'ânî bir uslûbdan kaynaklanmaktadır. Yüce Allah söz konusu âyetlerde bu olumsuz davranışa düşmeyi hep zelle kelimesiyle ifade etmiştir. Ebû Hanîfe, (ö. 150/767) bütün peygamberlerin küfürden, ahlâkî rezilliklerden, her türü fuhşiyat ve münkerden büyük-küçük her türlü günahlardan uzak olduklarını belirtmiş¹⁵⁵ ancak onların bazen zelle ve hata işleyebileceğini ifade etmiştir¹⁵⁶. Ebu'l-Leys es-Semerkandî, (ö.669/1270) de Hz. Âdem'in ağaca yaklaşmama emrini zelle olarak değerlendirmiş ve bunu şöyle açıklamıştır. Hz. Âdem'le eşi, iblîs'in Allah'ın adını anarak yemin etmesinden dolayı Allah'a hürmet ettiğini zannederek ona kanmışlardır. Böylece o kendileri için efdâl tutum olan her halükarda Allah'ın emrine riayet etmeyi bırakarak kendi içtihat ve görüşüne göre davranmış ve ağaca yaklaşmışlardır. Bu da onun için zelle olmuştur. Allah Teâlâ, *"Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de şaştı kaldı"*¹⁵⁷ buyurarak bu hususa işaret etmiştir. Allah'ın bu beyanı men/zorlama (zecz) ve tenbih amacıyla söylenmiştir; yoksa kebîre işlediğini, azgınlık ve sapkınlığı ifade etmek için değildir. Zaten bu uyarı üzerine Hz. Âdem'le Havvâ, birlikte içinde buldukları gafletten kurtulup intibaha gelince diye tövbe etmişler,¹⁵⁸ Allah da *"Doğrusu Biz daha önce Âdem'e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki o ahdi unuttu, onda bir azim bulamadık"*¹⁵⁹ buyurmuştur. Peygamberlerin zelle ve sağire düçar kalmalarının izah tarzı böyledir demektedir¹⁶⁰.

Beydâvî, (ö. 685/1286) mezkur âyetin tefsirinde Hz. Âdem'in fiili hakkında zelle tabirini kullanmış ve "onun zellesi küçük olmakla beraber önemli görülmüş ve Âdem'in evlatları için belîğ bir zecz/men etme, kovma olmuştur" demiştir.¹⁶¹ Ebû Berakât en-Nesefî (ö.710/1310) de "Hz. Âdem, reyinde yanıldı" şeklinde açıklamış; isyanı; "isyan, emir ve yasağa aykırı olarak işlenen fiildir. İsyân bazen teammüden olur, teammüden olursa günah olur; teammüden olmazsa zelle olur" şeklinde tanımlamıştır. Allah Teâlâ, Hz. Âdem'in fiili isyanla nitelendirdiğine göre onun fiili doğru/rüşd olmaktan çıkıp ğayy/sapma olur. Çünkü ğayy rüşdün zıddıdır demiştir¹⁶².

155 Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu'l-fikhu'l-ekber*, Dâru'n-nîl, İstanbul 2007, s. 38.

156 Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu'l-fikhu'l-ekber*, s. 38.

157 Tâhâ 20/121.

158 A'râf 7/23.

159 Tâhâ 20/115.

160 Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Şerhu'l-fikhi'l-ekber*, Haydarâbâd 1321, s. 26, 27.

161 Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, IV, 226.

162 Nesefî, *Medârik*, IV, 224, 225.

3. “Evlâ Olanı Terk” Olarak Algılanışı

Ehl-i sünnetin geneline göre peygamberlerin risâletten sonra kebâir ve sağâir gibi her türlü günah işlemekten korunmuş olduklarına dair icma vardır¹⁶³. Eğer peygamberlerden bir günah sadır olursa o zaman peygamberlere güven kalmaz ve onların gönderiliş gaye ve hikmetinin bir mânâsı da olmaz. Günah işlememek ve emin olmak insanı seçkin kılmaktadır. günah işlendiğinde bu özellik yitirilir ve insanlar ondan nefret ederler¹⁶⁴. Semerkand Matürîdîleri ile bazı Mu'tezilîlere göre rasûller kebâir ve sağâir bağlamında her türlü günahlardan hatta küçük hatalar anlamına gelen zellelerden korunmuş ve mahfûzdurlar. Peygamberlerin hata vehmini veren davranışları olsa olsa **evlâ olanı terk etme** anlamında yani en hayırlı olanı varken hayırlı olanı tercih etme şeklinde değerlendirilmelidir demektedirler¹⁶⁵.

Hz. Âdem'in günahı evlâ olanı terk etme anlamındadır¹⁶⁶. Mutlak anlamda Hz. Âdem'den bir günahın sadır olmasını kabul etmeyenler, bu olumsuz davranışı (zulmü) yapılmaması gereken bir şeyi yapmaya yani terk-i evlâ olarak yorumlamışlardır. “Bu, vezirlik isteyen bir kimsenin, onu bırakıp da dokumacılıkla meşgul olması gibidir. Zaten Arapça'da, bunun gibi tenzil-i rütbe yapanlar için “Ey kendisine zulmeden kimse niçin böyle yaptın?” denilir. Hz. Âdem'in misali de bunun gibidir” demektedirler.¹⁶⁷

Müfessirlerden bazıları da, “*Şu ağaca yaklaşmayın, yoksa (kendine) zulmedenlerden olursunuz*”¹⁶⁸ âyetindeki nehyi, ismet-zelle bağlamında değerlendirmişlerdir. Buna göre yasaklama ya tahrir ya da tenzih ifade edecektir. Dolayısıyla bu yasağın tahrir veya tenzih ifade edip etmemesi Hz. Âdem'in söz konusu fiilinin günah olup olmasını çıkaracaktır. Bu çerçevede bazı alimler { لَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ } “*ikiniz bu ağaca yaklaşmayın*” ifadesinin “tenzih-i nehy” olduğunu söylemişlerdir. Çünkü âyette kullanılan yasaklama uslûbu, tenzih-tahrir için kullanılmaktaysa da burada asıl olan, nehyin tenzih ifade etmesidir. Buna göre, Hz. Âdem'in günahı, evlâ olanı terk etme esasına dayanır. Peygamberlerin ismetine karşı daha hassas olan âlimler, bu görüşün daha uygun olduğunu söylemişlerdir.

Bu görüş peygamberlik müessesesinin kudsiyetine hürmet sebebiyle daha isabetli bulunmaktadır. Çünkü peygamberlerin buldukları makam itibariyle muhayyer bırakıldıkları işlerde evlâ olanı terk etmeleri zelle olarak

163 Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, s. 240; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54; Beyâdîzâde, *İşâratül-merâm*, s. 320, 322; Taftazanî, *Şerhu'l-akâid*, s. 302.

164 Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, s. 241, 244.

165 Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, s. 240.

166 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, III, 1.

167 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, III, 6.

168 Bakara 2/35.

kabul edilmektedir. Onlar için evlâ olanı terk etme sonucu oluşan hata ve sürçmeleri, sıradan insanlar ölçüsünde değerlendirmemek gerekmektedir. Hz. Adem'in yasak fiilini bir isyan, bir günah olarak algılamaktan ziyade yukarıda açıklandığı şekilde algılamak daha isabetli olacaktır.

4. "Te'vîl Hatası" Olarak Algılanışı

Ebû Ali el-Cübbâî ve ona tabîî olan bazı Mu'tezile alimleri "peygamberlerin günah vehmi veren davranışlarını, te'vîl ve ictihad hatası olarak değerlendirmişlerdir. Hz. Âdem, ağaçtan yememe emrinde, bizzat işaret edilen o ağaçtan yememek gerektiğini zannetmiş, aynı cinsten başka bir ağaçtan yemiştir. Aslında Yüce Allah, yememe emriyle o ağacın bütün türlerin yemeyi kastetmiştir. Hz. Âdem ise yememe buyruğunu te'vîl edip ondan yemiştir¹⁶⁹. Dolayısıyla bu davranış **te'vîl hatası** olarak değerlendirilmelidir¹⁷⁰.

İmam Malik (ö. 91/710) ve mezhebine mensub olanlar, meseleyi te'vîl hatası olarak değerlendiren alimler arasındadır. Onlar bunu "yemin esnasında yapılan işaret ile kendisine işaret edilen ekmeğin tayini söz konusu ise, o ekmeğin cinsinden başka bir ekmek yemekle yeminini bozmuş olmaz" kaziyesi ile açıklamışlardır. İbnü'l-Arabî de, (ö.543/1148) aynı minvalde Hz. Âdem'in bu durumunu "*bu ekmekten*" yememek üzere yemin edip de onun cinsinden ekmek yiyen kimsenin durumuna benzetmiştir¹⁷¹. Meseleyi te'vîl hatası olarak kabul eden bir kısım alimler İmam Malik ve İbnü'l-Arabî'nin kaziyesinde yola çıkarak böyle bir durumda kişinin yemininin bozulmama çağını belirtmişlerdir. Tüsterî (ö.283/986) ise meseleyi onlardan biraz daha farklı te'vîl ederek söz konusu âyetin tefsîrinde "Allah gerçekte yeme manasını kasdetmemiştir. Ancak, Hz. Âdem'in, himmetinin Allah'dan başka bir şeyle beraber bulunmasını kasdetmiştir..." dediği görülmektedir¹⁷². Bazı âlimler, Hz. Âdem'in hatalı te'vilde bulunarak yasak ağaçtan yemesini "kendilerine yapılan yasağı mendubluk ifade edecek şekilde yorumlamış" oldukları için işledikleri şeklinde açıklamışlardır.¹⁷³ Hz. Âdem'e yönelik bu nehyin, o türden olan bütün ağaçları kapsadığı halde kendisine işaret edilerek yasaklanan ağacın dışında aynı cinsten başka bir ağaçtan yedikleri yorumunu yapmışlardır. Sanki iblîs, emrin zahirini esas alıp Hz. Âdem'i aldatmıştır. Peygamberler, bazen gerek ahkamla ilgili yani dinî, ferdi ve sosyal hayatı ilgilendiren konularda ictihadî davranmak zorunda kalabilirler. Onların bildirdikleri bu görüşler, bazen ilâhî muradla uygunluk arz ederken bazen de tamimatına uygunluk arzetmeyebilir. Ancak onların bütün hal ve tavırları

169 Abdülkahir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, Mektebetü'l-külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire tsz, s. 102.

170 Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 309.

171 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 17, 18.

172 Tüsterî, Sehl b. Abdullah Sehl, *Letâifü'l-işârât*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, I, 11.

173 Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 308, 309.

gibi ictihatları da tamamen lâdini olamaz. Ancak onlardan beklenen davranış tamamen Allah'ın rızasına uygunluktur. Onların ictihatlarındaki bu yanlışlıklar mutlak mânâda günah olmadığı gibi onların ismetlerine de gölge düşürmez.

5. “Unutma” Olarak Algılanışı

Ehl-i Sünnet, Mu'tezile ve Şîî alimler başta Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşma meselesini günah/zenb olarak değerlendirmemişlerdir. Bunu zelle, evlânı olanı terk ve te'vîl hatası olarak yorumlamışlardır. Hatta Semerkand Matürîdîleri peygamberlerin fiillerine zelle tabirini bile uygun görmemişlerdir. Çünkü onlara göre zelle dahi bir türlü günahdır. Matürîdîlere göre peygamberlerin **unutarak ve sehven** peygamberlerin küçük günah veya zelle işlemleri mümkündür¹⁷⁴. Dolayısıyla Âdem'in bu fiili işlemi sehven veya hata olarak kabul edilmelidir. Kurtûbî, peygamberlerin marifetlerinin çokluğu, makamlarının yükseklikleri dolayısıyla başkaları için gerekmeyen fakat kendileri için gereken bir dikkat ve uyanıklığa sahip olmaları gerekir. O bakımdan Hz. Âdem'in bu şekilde kendisine yapılan yasağı hatırlamasını engelleyecek başka şeylerle uğraşması, emri zayi etmektir ve bundan dolayı o asi yani emre aykırı hareket eden bir kişi konumuna düşmüştür demektedir¹⁷⁵.

6. “Günahın İzafiliği” Olarak Algılanışı

Soyut değerlerin itibara alınmasında bir izafilik vardır. Bu değerler, fertten ferde başkalık gösterirken, gerekçesini kişilerin özellikleri ve özel konularından alırlar. Aynı özellikte olan konular insanların durumlarına göre farklı yorumlanıp değerlendirilmektedir. İyi-kötü mefhumunda izafilik olduğu gibi, günah meselesinde de özel durumlar için aynı izafilik söz konusudur. Günah kelimesinin kazandığı anlam, beşerî hayat akışı ile terakki sağlayan insanlıkla ve kişilerin peygambere yakınlık, ilmî konularda derinleşme ve dindarlık derecelerine göre değişmektedir. Kur'ân'a bakıldığında özel durumun özelliği, zamanın ve mekanın şartları günahın şiddetini etkilemekte ve bunun karşılığı olan ceza da buna göre artmaktadır. Dünyanın herhangi bir mekanında işlenen günahla Mescid-i Haram'da işlenen günah arasında büyük farklar vardır. Özellikle bu hac ve umre niyetiyle ihrama girilmişse durum daha da değişmektedir¹⁷⁶. Dolayısıyla Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşması günahın izafiliği olarak da değerlendirilmiştir. Bunların başında da Ebû İshak el-İsferâînî (ö.418/1027) gelmektedir. İsfereînî bu konu

¹⁷⁴ Pezdevî, *Usûlu'd-dîn*, s. 240, 244.

¹⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 306.

¹⁷⁶ Ferruh Kahraman, *İtikadî Açından Hıristiyanlık ve İslâmiyette Günah*, Rağbet Yay., İstanbul 2011, s. 113.

hakkında şöyle demektedir: Söylenmesi gereken “Allah Teala, bazı peygamberlerin birtakım bazı günahları işlediklerini haber vermiş, bu günahları kendilerine nisbet etmiş, bundan dolayı da onlara sitem etmiştir. Peygamberler de kendilerinin bu tür hatalar işlediklerini itiraf etmiş, ancak onlardan uzaklaşmış ve tövbe etmişlerdir. Bütün bu hususların -bir iki tanesini te’vîl etmek mümkün olsa bile -tamamını te’vîl etmek mümkün olmayacak şekilde birçok âyette yer almaktadır. Ancak peygamberlerin bu fiilleri onların makamlarını küçültecek özellikte değildir. Onların işledikleri bu hatalar nadiren vuku bulmuş, ya **hata** yoluyla ya **unutarak** ya da böyle bir işi işlemelerine götürecektir bir te’vîl sonucu meydana gelmiştir. Ayrıca onların bu hataları başkalarına nisbetle hasenattır; Onların Allah katındaki yüksek mevki, kıymet ve kadirlerine nisbetle ise onlar hakkında günahdır. Çünkü seyyisin mükafat görebileceği bir işi yaptığından dolayı vezir sorumlu tutulabilir. O bakımdan peygamberler güvenlik içinde olduklarını, esenlik içinde olduklarını, bilmekle birlikte bunlardan dolayı sorguya çekileceklerinden çekinmişlerdir¹⁷⁷. “Doğrusu Biz daha önce Âdem’e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki o ahdi unuttu, onda bir azim bulamadık” (Tâhâ 20/115) âyeti müfessirler tarafından birkaç şekilde açıklanmıştır. Buna göre Allah Teâlâ, (Tâhâ 20/115) âyetinde Taberî’ye göre Hz. Âdem’den emirlerine uyacağına ve yasaklardan kaçınacağına dair söz aldığını fakat Hz. Âdem’in beşer olması hasebiyle bu sözü unuttuğunu söylemiştir¹⁷⁸.

D. Hz. Âdem’in İsmeti ve Günahının Sonuçları

1. Hz. Âdem’in İsmeti

İsmet, sözlükte “asame” fiilinin masdarı olup “men etmek, korumak, tutmak sarılmak ve yapışmak mânâlarına gelmektedir¹⁷⁹. Bunun yanında ismet, “tutmak, tutunmak, bir şeye el ile yapışmak, sığınmak, güvenmek, ip, bağ, iffet ve namus” anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁰ Terim olarak ise ismet, alimlerin bu konudaki görüşlerinin ortak noktaları dikkate alınarak “peygamberlerin günah işlemeye istitaâtı olmakla beraber, günahlardan uzak olma halleri ve Allah’ın peygamberlerinin kadir ve kıymetlerini düşürecek şeylerden onları uzak tutması” manalarına gelmektedir¹⁸¹.

177 Kurtubî, *el-Câmi’*, I, 309.

178 Taberî, *Câmiu’l-beyân*, IX, 275.

179 Ragıb el-İsfehânî, *Müfredât*, Daru’l-ma’rife, Beyrut tsz, s. 336; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-fikr, Beyrut 1990, XII, 403.

180 İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XII, 404; Ayrıca bkz. Mehmet Bulut, “İsmet,” *DİA*, İstanbul, 2001, XXIII/ 134-136.

181 Bkz. İsfehânî, *Müfredât*, s. 337; Sabûnî, *el Bidâye*, s. 53; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, Dâru’l-fikr, Beyrut 1994, VIII, 399; Adudiddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf fi ilmi’l-kelem*, Âlemü’l-kütüb, Beyrut tsz., s. 366;

Durum böyle iken, insanlar arasından seçilmiş olan, insanları kemale, dünya ve ahiret mutluluğuna davet eden Allah elçilerinin günah karşısındaki durumları nasıldır? Kur'ân-ı Kerîm'de bazı peygamberlerin günah işlediği bildirildiği gibi peygamberlerin masumiyeti konusunda da açık ifadeler yoktur. Bu konular, İslam kelâmcıları tarafından Kur'ân'da geçen günah ve müradifleri, buna bağlı olarak af, tövbe, vb. kavramlar icma ile derlenmiştir. İtikadi meseleler arasında kabul edilen bu konular, İslâm literatüründe, akâid ve ilm-i kelâm kitaplarında "ismetü'l-enbiyâ" başlığı altında ele alınmıştır.

Ehl-i Sünnet, peygamberlerin günahsız olduğunu kabul ederken, şia peygamberlerle beraber imamların da masum olduğu görüşünü kabul etmiştir¹⁸². Bu konuda Ehl-i Sünnet görüşüne sahip olan İmam Mâtürîdî, peygamberlerin hal ve gidişlerinde hiçbir olumsuzluktan söz edilmediğini, ahlaklarında yadırganacak bir davranışa rastlanmadığını eserlerinde belirtmiştir¹⁸³. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî de peygamberlerin, bütün günahlardan hatta küçük hatalardan bile uzak olduklarını belirtmiştir. Kur'ân'da peygamberlerin günahı ile ilgili âyetlerin nübüvvetten öncesine işaret ettiğini savunmuş ve örnek olarak Hz. Âdem'i göstermiştir¹⁸⁴. Mâtürîdî ve Eş'arî ekolünün görüşlerini özetlemek gerekirse peygamberlerin nübüvvetten önce kısmen küçük günah işleyebileceklerine atıflar vardır. Ancak onların halk arasındaki itimatlarını etkileyeceği için risâletten sonra böyle bir duruma düşmeleri kabul edilmemiştir. Çünkü bu durum onların vazifesine gölge düşürür¹⁸⁵.

Hâricîlerin Fudayliye ve Ezârika kolu, Haşviyye ve sayıları az olan bazı Mu'tezilîler hariç, bütün İslâm kelâmcıları peygamberlerin peygamberlikten sonra masum olduklarını kabul etmişlerdir. Bu günahsızlık halinin peygamberler üzerindeki sorumluluğu kaldırmadığını, onları taate zorlamadığı ve günah işlemekten aciz bırakmadığı ifade edilip, bu durumun onlara Allah'ın bir lütfu olarak hayır yapmaları ve kötülükten korunmaları için verildiği

Bağdadî, *Usûlü'd-dîn*, s. 169; Mehmet Bulut, *Ehli Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul, 1991, s. 26,27.

182 Geniş bilgi için bkz. Kâdî Abdülcebbar, *Muğnî*, vezârâtü's-sekâfe, Kahire 1962-1969, XV, 282, 303; Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 272; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 457; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, s. 5; Râzî, *Muhassal*, s. 224; Cürçânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, III, 205.

183 Mâtürîdî, *age*, 237; Ayrıca bkz. Fahrüddîn er-Râzî, *Meâlimü Usûli'd-Dîn*, (trc. Nâdim Macit), İhtar Yayınları, Erzurum, 1996, 99; Halil İbrahim Bulut, *Şeyh Müfid Ve Şia'da Usûli Farklaşma Sorunları*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2005, 279-282; Mehmet Bulut, *Peygamberlerin İsmeti "el-Münteka min İsmeti'l-Enbiya"*, İzmir Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, İzmir, 1981.

184 Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 241.

185 Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 241, 242; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54; Râzî, *Muhassal*, s. 222; Beyâdîzâde, *İşâratül-merâm*, s. 320, 322; Taftazanî, *Şerhu'l-akâid*, s. 302; İbnü'l-Hümmam, *el-Müsayere*, s. 125.

belirtilmektedir. İlahi imtihanın bir gereği olarak peygamberlerde irade her zaman mevcuttur.¹⁸⁶ Ancak Fudayliye, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve Hz. Davûd peygamberlerin günah işlediklerini savunmuştur.¹⁸⁷ Haşviyye peygamberlerin tebliğ döneminde de bazı zenb ve hata işleyebileceklerini ifade etmişlerdir.¹⁸⁸ Cüveynî ve Ebû Haşim de peygamberlerin risâletten sonra kasdî olarak sağâir işlemelerinin imkan dahilinde olduğunu söylemişlerdir.¹⁸⁹

Peygamberlerin günahsızlığı ile ilgili Taftazânî, “Peygamberlerin hepsi Allah Tealadan aldıkları bilgileri (eksiksiz olarak) ümmetlerine haber vermişler ve tebliğ etmişlerdir. Zaten nebi ve rasûl olmanın manası da budur. Peygamberlerin hepsi de doğru sözlü ve samimidir” demiştir.¹⁹⁰ Peygamberlerin kasten değil de unutarak işledikleri küçük günahlar hakkında da Eş’ârî, Mâtürîdî ve Mu’tezile’nin delillerinden yola çıkarak bunların çok küçük günahlar olduğunu belirtmiştir. Hz. Âdem’in günahını da bu kategoriye sokup, Hz. Âdem’in peygamberliğinin icma ile sabit olduğunu belirtmiştir. Pezdevî ise peygamberlerin günah işleyebileceğini belirtmiş ancak bu günahlarda ihtiyar ve kastın olmadığını bunların unutma ve yanılma bağlamında değerlendirileceğini, Ehl-i Sünnetin yolunda giderek peygamberlerin masumiyetini savunmuştur. Hz. Âdem’in de günahını hata ve unutarak işlediğini belirtmiş, “*And olsun ki biz daha önce Âdem’e ahd vermiştik. Fakat unuttu. Onu azimli bulmadık.*”¹⁹¹ âyetiyle görüşünü desteklemiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki; Ehl-i Sünnet ve bir kısım Mu’tezile alimleri, peygamberlerin nübüvvetlerinden sonra masum olduklarını, nübüvvetten önce bir takım kusur ve sürçmelerinin olabileceğini kabul etmişler, ancak Mürcie, Hâricîler ve bazı Mu’tezileliler, peygamberler için büyük ve küçük günahlardan masum değildirler demişlerdir. Fakat buna rağmen Hz. Âdem’in günahının peygamberliğinden önce işlediğini kabul etmişlerdir.

2. Hz. Âdem’in Günahının Sonuçları

Hz. Âdem’in başkaldırması sonucu dünyevi arzular belirdi ve ağaçtan tattıklarında çıplaklıkları onlara göründü.¹⁹² İşledikleri bu hatanın sonucunda;

1. Hz. Âdem ve eşi cennetteki üstünlüklerini kaybetti ve “İniniz birbirinize düşman olarak. Sizin için yeryüzünde bir ikamet ve

186 Sâbûnî, *Matüridiyye Akâidi*, DİB Yay., Ankara 2000, s. 114, 115.

187 Sâbûnî, *age*, 114, 115.

188 Pezdevî, *Usûlü’l-dîn*, s. 240.

189 Beyâdî, *Îşâratül-merâm*, s. 322.

190 Taftazânî, *Şerhü’l Akâid*, s. 302.

191 Tâhâ 20/ 115; Pezdevî, *age*, 240-248.

192 A’râf 7/ 24.

belli bir zamana değin az bir geçim vardır.” hitabıyla yeryüzünde yaşamaya mecbur kaldılar.

2. Hz. Âdem Rabbinden bir takım kelimeler öğrenip içine¹⁹³ düştüğü hatadan af ve mağfiret diledi.¹⁹⁴ Allah da onun tövbesini kabul etti, O'na hidâyet verdi.¹⁹⁵
3. Böylece Hz. Âdem'in içine düştüğü durumdan tövbesi sonucu affedildi, Allah onu tekrar bir çok mükafatlar vererek onu doğru yola ulaştırdı. Ancak cennetin rahat ve meşakkatsiz hayatına mukabil yeryüzünün çalışma ve mücadele hayatına maruz kaldı.

Ehl-i sünnet, peygamberlerin dışında herhangi bir kişinin otorite ve günahsızlığını kabul etmezlerken, Şia ve onun değişik versiyonları, peygamberlerle beraber imamlara (dinî önderler) da masumiyet atfetmişlerdir. Hatta, bu konuda imamları, bu özelliğe daha layık görmüşlerdir. Ehl-i sünnet, ismetü'l-enbiyayı “ Kudretin itaat etmeye tahsis edilmesi, günah işlemeye verilmemesi; insanın günah işlememeye muktedir olması ya da günaha mani olacak bir engelin Allah tarafından yaratılması” şeklinde tanımlamıştır. Ancak burada iradenin peygamberin elinden alındığı da düşünülmemelidir. Çünkü ismet mihneti yok etmez, yani ne tâate zorlar, ne de günah işlemekten aciz kılar. Doğrusu o, Allah'ın seçkin kullarına bir lütfu olup, ne bir kimseyi hayır yapmaya sevkeder ne de kötülük yapmaktan men eder. İsmet hali öncelikle, bir kişinin günahının olumsuz yönlerini ve yıkımlarını idrak etmek diğer yandan da istikamet üzere yaşamanın müsbet yönleri ve faydalarını bilmekle başlar. Daha sonra vahyin emir ve nehiyleri ile de desteklenir ve hakiki merciini bulur. İsmet halinin korunabilmesi için

1. İffet melekesinin varlığı
2. Taattaki saadet ve isyandaki şakavetin bilinmesi,
3. Bu bilginin Allah'ın vahyi ile tamamlanıp te'yid edilmesi,
4. İ'taba maruz kalması

gibi dört şartın olması gerektiği söylenmiştir.¹⁹⁶ Şunun da bilinmesi gerekir ki, günah, mutlak manada iradî ve kasdî bir isyanı karşılayan bir kavramdır. Ancak Allah'ın, insanları hak ve hakikate ulaştırmak için görevlendirdiği insanlar, bundan ayrı tutulmalıdır. Hukuken olduğu kadar, fiilen de bu şahısların ahlâkî mahfuziyetlerinin, basit bir akıl için bile her türlü şüphenin dışında olduğu aşikârdır. İnsanların onlara ittiba etmeleri bir vazife oldu-

193 A'râf 7/ 24.

194 A'râf 7/ 23.

195 Tâhâ 20/ 122.

196 Râzî, *Muhassal*, s. 221.

ğundan, onlar bir günah işleseler bile bunun pekçok hikmetlerinin olacağı düşünülmelidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e (s.a.s) yönelik af, tövbe, itâb gibi hitabların içeriğine bakıldığında aslında bunlarının onun ümmeti için bir ders ve ibret niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber (s.a.s), daima Rabbinden yardım isteyen, ihtiyaçlarını ona arz eden bir kul olarak resmedilmiştir.

Matürîdiler, vahiyden önce peygamberlerin bazen günah işleyebilecekleri ifade etseler de, bu peygamberlik öncesiyle sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda bu hata ve zellelerin nübüvvet vazifesi esnasında iyiliğe ve istikamete dönüşeceğini kabul ederler.¹⁹⁷ Peygamberlikten sonra ise, kasden büyük ve küçük günahların işlenebileneceğine ihtimal vermezler.¹⁹⁸ Eş'arî, Matürîdilerin neredeyse tamamı ve Mu'tezilîlerin çoğunluğu peygamberlerin kasden değil de bilmeyerek ve unutarak birtakım küçük günahları işleyebileceğini kabul etmiştir.

Ehl-i sünnet akâidinde peygamberlerin günahsızlığı esas olmakla beraber şu durumlarda insan olmanın bir sonucu olarak, onların da bazı hata ve zellerinin olabileceği ifade edilmiştir. Bunlar;

1. İşlenen hatanın bisetten önce olma durumu,
2. Daha uygun olanı terk (terk-i evlâ),

3. Yanılarak küçük günah işleme.¹⁹⁹ . Bu durum, peygamber dahi olsa beşerî olarak onun kudretinin sınırlı olduğunu ve herkesin Allah'ın af ve mağfiretine muhtaç olduğunu ortaya çıkarır.²⁰⁰

4. Kerîh bir şey işlenmişse, ümmete bunun caiz olduğunu ve bu takdirde kendilerine Allah'ın kolaylık gösterdiğini açıklama gayesi. Bu durumda onlar, mubah olan bir şeyi yapmış gibi ecir kazanırlar.

5. Günah işlemekle alâkalı şartlı sîgaların kullanılması. ...لَيْنٌ أَشْرُكَتْ/le in eşrakte... "İyi dikkat et! Şirke düşersen"²⁰¹ ifadesinde olduğu gibi şarta konunun mutlaka gerçekleşmiş olmasını gerektirmez.²⁰²

6. Günah fiili peygamberlere nisbet edilerek, ümmeti ve muhatabı terbiye etme,

7. Onların hata veya zellelerinde yalnız ümmetin hitaba muhatab olması. Yani kinayeli anlatım nüktesi melhuzdur.²⁰³

197 Sabûnî, *Matürîdiyye Akâidi*, s. 122.

198 Teftazânî, *Şerhu'l-mekâsîd*, II/142.

199 Râzî, *Muhassal*, s. 223.

200 Ali el-Kârî, *Şerhu'l-fıkhı'l-ekber*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, İstanbul 1955, s. 57.

201 Zümer 39/65.

202 Zemahşeri, *el-Keşşaf*, IV, 144.

E. Hz. Âdem'in Dünyaya İndirilmesi ve Peygamberliği

1. Hz. Âdem'in Dünyaya İndirilmesi

İslâm kültüründe yaygın bir kabüle göre cennette meleklerin muttasıf olduğu özelliklerle donatılan Hz. Âdem ile Havvâ, içine düştükleri bir hata yüzünden eski konumlarını kaybetmişlerdir. Onlar unutarak yasak bir ağaca yaklaşmışlar bunun sonucunda da, buldukları durumdan daha aşağı bir konuma düşmüşlerdir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de “*Dedik ki: İnin oradan hepiniz! Artık ne zaman Ben'den size doğru yolu gösteren rehber gelir de kim ona uyarsa, onlara hiç bir korku olmayacak, hiç üzülmeyeceklerdir*”²⁰⁴ âyetiyle ifade edilmiştir. Âyette geçen اٰهٖطُوا *İnin oradan hepiniz!* ibaresi genellikle cennetten dünyaya iniş olarak yorumlanmıştır²⁰⁵. Söz konusu kelimenin çoğul olarak gelmesi hitap edilen şahısların nesil ve zürriyetlerine menşe olmalarını ya da onların en az üçten fazla olduğunu göstermektedir²⁰⁶. Çünkü söz konusu âyetten (2/38) iki âyet önce (2/35) Hz. Âdem ve eşi yasak ağaca yaklaşmama konusunda uyarılırken “...*ikiniz şu ağaca yaklaşmayın*”²⁰⁷ tesniye (ikil) kalıbı kullanılırken bu âyette ise اٰهٖطُوا *İnin oradan hepiniz!* cem'i (çoğul) kalıbı kullanılmıştır. Müfessirler اٰهٖطُوا *İnin oradan hepiniz!* emrine muhatap olan varlıkların kimler olduklarını tartışmışlardır. Matürîdî ve Matürîdî ekolünden Nesefî ve Ebussuud meseleye sadece söz konusu âyet endekli yaklaşmış rivâyetlere pek yer vermemişlerdir²⁰⁸. Taberî ve İbn Kesîr gibi rivâyet ağırlıklı müfessirler اٰهٖطُوا *İnin oradan hepiniz!* ibaresinden yola çıkarak Hz. Âdem, Hz. Havvâ, İblîs ve yılanın Cennetten yeryüzüne indirilişi konusundaki rivâyetlere geniş yer vermişlerdir. Bunlardan Hz. Âdem, Hindistin'a²⁰⁹ bazı rivayetlerde de Hind toprakları içerisinde yer alan Dehna'ya indirilmiştir²¹⁰. Bunun yanında yine Hindistan da yer alan “Büz” dağına, Serendib adasına ve Serendib yakınlarındaki Neûd'a indirildiğine dair de rivayetler vardır. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Ali (ö. 40/661) Hind toprağıyla ilgili şunları söylemiştir: “Yeryüzünün en güzel kokan yeri Hindistan'dır. Çünkü Hz. Âdem Cennet'ten oraya indirilirken beraberinde getirdiği hoş kokular Hind'in ağaçlarına sinmiştir”²¹¹. Müfessirler Hz. Havvâ'nın ise Cidde'ye

203 Geniş bilgi için bak. Sadık Kılıç, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Hibaş Yay., Konya 1984, s. 307.

204 Bakara 2/38; A'râf 7/24-35; Tâhâ 20/123.

205 Ebussuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, Dâru'l-mushaf, Kahire ts., I, 92; VI, 47.

206 Ebussuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, I, 92; VI, 47.

207 Bakara 2/35.

208 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, I, 45; III, 311; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, Dâru'l-kütübî'l-arabî, Beyrut, ts., I, 42; Ebussuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, I, 92; VI, 47.

209 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 59.

210 Taberî, *Tarih*, I, 164; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

211 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

indirildiğini ifade etmişlerdir²¹². Hz. Âdem onu arayarak Hicaz'a (Arabistan) kadar gelmiştir. Hz. Âdem Havvâ'yı aradığı sırada orada birbirlerine yakınlaşıp buluştukları için o bölgeye "Müzdelife" ismi verilmiştir²¹³. Bir başka rivayette de Hz. Havva Merve'ye, Hz. Âdem de Safa'ya indirilmiştir²¹⁴.

Hz. Âdem ile eşinin dünyaya indirilmesinin baş müsebbibi olan iblîs'in Basra yakınlarındaki Destemisan'a²¹⁵, Meysan'a veya Übülle adında bir yere indirildiği, yılanın ise İsfahan'a indirildiği görüşü ağır basarken²¹⁶; boş bir çöle, Nusaybin'e, Beysan'a veya Besicin'a/Sicistan'a indirildiğine dair de rivayetlere rastlanılmaktadır²¹⁷. Bunun yanında bazı kaynaklarda, bu dört varlığa ilave olarak iblîs'in Cennet'e girmesine yardım eden Tavus'un da Bâbil'e indirildiği ifade edilmiştir²¹⁸.

Taberî ve İbn Kesîr, bu tür rivayetlerin isrâiliyyat olduğu ve aslını Allah'ın bileceğini ifade etmektedir. Şayet bunları bilmenin müminlere mükellefiyetleri noktasında ve dünya-ukba endeksli faydaları olsaydı bunları Allah bildirirdi derken²¹⁹, Abdüh (ö.1905) ve Kasımî (ö.1914) de bu tür isrâilî görüşlerle uğraşmanın İslâm'a ve müslümanlara pek faydasının olmayacağını ifade etmişlerdir²²⁰.

2. Hz. Âdem'in Peygamberliği

Hz. Âdem unutarak veya hataen Allah'ın emrini ihlal etmiş, ancak hatasını hemen anlayıp Rabbine iltica etmiştir. Onun bu tövbesi kabul olunmuş, Allah ona tekrar şerefli bir mevki vermiştir. O da insanlığın en şerefli makamı peygamberliktir. İslâm inancına göre Hz. Âdem, ilk insan ve ilk peygamberdir. O, rabbinden kelimeler almış,²²¹ Allah tarafından kendisine sorumluluklar yüklenmiş²²² ve onun alemlere üstün klındığı ifade edilmiştir.²²³ Bir hadîste de ilk peygamberin kim olduğu sorulan Resûlullah "Âdem" cevabını vermiştir.²²⁴

212 Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 320; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

213 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 59.

214 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

215 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

216 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

217 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 59; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 320; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

218 Sa'lebî, *Arâis*, s., 27.

219 Taberî, *Tarih*, I, 164; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 198.

220 Abdüh, *Menâr*, I, 279; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, Daru'l-fikr, Beyrut 1978, VII, 2643, 2644.

221 Bakara, 2/37.

222 Bakara, 2/33, 35; A'râf, 7/19; Tâhâ, 20/117.

223 Âl-i İmrân, 3/33.

224 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Dâru sadr, Beyrut ts., V, 178, 179, 265.

Müfessir ve mütekellimler Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilip Allah'ın lutfuna mazhar olduğu noktasında hem fikir iken nedense onun peygamberliği konusuna fazla ağırlık vermemişlerdir. Bu durum kelâm ve tefsîr kitaplarına bakıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Müfessirler, *O, Rabbinden birtakım kelimeler telakki edip tövbe etti. Allah da tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeyi çok kabul edendir, Rahîm'dir*"²²⁵ âyetinde geçen كَلِمَاتٍ "kelimeler" in "Ey bizim Rab-bimiz, kendimize yazık ettik. Şayet Sen kusurumuzu örtüp, bize merhamet buyur-mazsan, en büyük kayba uğrayanlardan oluruz" diye yalvarıp yakardılar²²⁶ âyeti, "Allah'ım seni tenzih ederiz, hamdü sena ederiz, ismin ve şanın yücedir. Senden başka ilâh yoktur. Ben nefsiye zulmettim, bağışla beni; çünkü günahları ancak sen bağışlarsın"²²⁷ dularından yola çıkarak Hz. Âdem'in affedildiğine yer vermişler ancak onun peygamber olarak seçilme konusu üzerinde fazla durmamışlardır²²⁸. Tabersî ise "Sonra Rabbi, onu seçti de tövbesini kabul buyurdu ve ona doğru yolu gösterdi"²²⁹ âyetinin tefsîrinde Hz. Âdem'in affedildiğini ve onun peygamber seçildiğini açıkça belirtmiştir²³⁰.

Hz. Âdem'in peygamber olarak seçildiğinde şüphe yoktur ancak onun dünyanın neresinde ikamet ettiği ve peygamberlik yaptığına dair ihtilâf vardır. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde açık bilgiye rastlamayan müfessirler, kadim kültür ve medeniyetlerin verilerine müracaat etmişlerdir. Kurtubî ve İbn Kesîr'in, Hz. Havvâ'nın Cidde'ye indirildiği konusundaki rivâyetleri²³¹, İbnü'l-Cevzî'nin, Hz. Âdem onu arayarak Hicaz'a (Arabistan) kadar geldi, "Müzdelife" de birbirine yaklaştılar²³² ve onların Merve'yle Safa'ya indirildiği konusundaki rivâyetleri²³³ zihinlerde belli mekanları çağrıştırmaktadır. Bu rivâyetlerin sahihliği bir kenara tarihi bulgu ve kalıntılardan da yola çıkarak yer zikretmeksizin Hz. Âdem'in ortadoğuda peygamberlik yaptığını söylemek zor olmasa gerektir. Bu konudaki rivâyetlerin pekçoğu yanlış olabileceği gibi Hz. Âdem de ortadoğunun pekçok bölgesinde ikamet etmiş olabilir. İşin en doğrusunu Allah bilir.

225 Bakara 2/37.

226 A' râf 7/23; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 78; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 59, 60.

227 Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, I, 45; III, 311; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 108; III, 94; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, I, 42; Ebussuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, I, 92; VI, 47.

228 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, I, 45; III, 311; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 108; III, 94; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, I, 42; Ebussuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, I, 92; VI, 47.

229 Tâhâ 20/122, Alûsî, *Rûhu'l-meâni*, Dâru'l-fikr Beyrut 1997, XV/402, 403.

230 Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, VII, 48.

231 Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 320; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

232 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 59.

233 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 77.

Sonuç

Hız. Âdem ve eşine cennette her şeyden yemelerine mücade edilmiş ancak bir ağaçtan yemeleri şöyle dursun ona yaklaşmaları dahi yasaklanmıştır. Onlar da gaflet gösterip bu ağaca yaklaşmışlar ve onun meyvesinden yemişlerdir. Kur'ân'ı Kerîm, bu ağacın cinsinden bahsetmezken bu konudaki rivâyetler de sağlam bilgi kaynağına dayanmamaktadır. Bu bilgilere ilaveten onlara yasaklanan ağaca nikahsız birliktelik anlamının da düşünülmesi yerinde olacaktır. Nedense müfessir ve mütekellimler daha çok yemeye vurgu yapmışlar, şehvetin diğer türüne fazla vurgu yapmamışlardır. Hadizatında bizim için burada önemli olan yenilen ağacın cinsinden ziyade Allah'ın yasağının çiğnenmiş olmasıdır. Hız. Âdem ve eşi bu yasağı işledikten sonra derin pişmanlık duyup tövbe etmişlerdir. Allah da onların tövbesini kabul etmiştir. Daha sonra Allah'ın emriyle cennetten indirilip yeryüzüne gönderilmişlerdir²³⁴. Yeryüzüne gönderilme kısaca,

1. Dünya hayatına düşüş,
2. Dünya hayatına düşmanlık ve adavetin girmesi,
3. Maişet meselesi, geçim derdi gibi dünyevî tarzda yaşama şekline maruz kalma olarak değerlendirilmelidir.²³⁵

Hız. Âdem'in cennetten çıkarılmasının pekçok hikmetleri vardır. Hikmetlerin başında "ilahî bir görevlendirme" gelmektedir. Beşeriyetin bütün fikri ve manevî terakkileri ve her türlü kabiliyetlerinin gelişmesi ve insanlığın mahiyetinin Allah'ın isimlerine mükemmel bir ayna olması, o görevin sonuçlarındandır. Şayet insan cennette kalsaydı, melekler gibi makamı sabit kalırdı. Çok sayıda melek zaten vardı. Allah'ın hikmeti, dünyanın mâmur edilmesini ve nihayetsiz makamlara çıkabilecek insanın istidatlarını geliştirmeye elverişli bir imtihan diyarına gitmesini gerektiriyordu. Neticede öyle olmuş ancak bu bir sebebe irca edilmiştir.

İkinci olarak, Hız. Âdem ve eşi'nin önce cennete konması, sonra da yeryüzün indirilmesi, insanlara ebedî ve ana yurdun cennet olduğu duygu ve düşüncesini vermesi, insanların Allah'ın emirlerine uymada teşvik unsuru olmasıdır. Diğer yandan insanların ataları gibi gaflete düşmemeleri, Allah'a ezelde verilen söze riâyet etmeleri, şeytana ve nefse uymamaları salık verilmektedir. Kısaca, cennette yasağın çiğnenmesi, Allah'ın emrinin ihlal edilmesi, insanlığın atasını ordan çıkardı ise bu dünyada ilahî emirlerin yerine getirilmemesi ve yasakların da işlenmesi, insana imtihanı kaybettirecek, onu ebedî saadet yurduna dönüşünü engelleyecektir.

234 Bakara 2/38; A' râf 7/24; Tâhâ 20/123.

235 Bakara 2/36; A' râf 7/24; Tâhâ 20/123.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm

- Abdülkahir el-Bağdâdî, *Usûli'd-dîn*, Mektebetü'l-külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire tsz.
- Adudiddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf fî ilmi'l-keîâm*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut tsz.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Dâru sadr, Beyrut tsz.
- Ali el-Kârî, *Şerhu'l-fikhi'l-ekber*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, İstanbul 1955.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997.
- Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, DiB Yay., Ankara tsz;
- Beydâzîzâde, *İşâratül-merâm*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1949.
- Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh, *Sahîhu'l-Buhârî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.
- Bulut, Halil İbrahim, *Şeyh Müfid Ve Şia'da Usûli Farklılaşma Sorunları*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2005.
- Bulut, Mehmet, *Ehli Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul, 1991.
- Bulut, Mehmet, *Peygamberlerin İsmeti "el-Münteka min İsmeti'l-Enbiya"*, İzmir Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, İzmir, 1981.
- Ebû Dâvûd, *Sünen*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.
- Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Şerhu'l-fikhi'l-ekber*, Haydarâbâd 1321.
- Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu'l-fikhi'l-ekber*, Dâru'n-nîl, İstanbul 2007.
- Ebus-suud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, Dâru'l-mushaf, Kahire tsz.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul t.sz
- Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1995, I, 96.
- Hâkim, en-Nisabûrî, *Müstedrek*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Haydarabat 1990
- Hazîn, *Lübâbü't-te'vîl*, y.sz, Beyrut tsz.
- İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, Katarud-devleh, katar 1977.
- İbn Furek, *Mücerredü makâlât*, (nşr. Daniel Gimaret), Beyrut 1987
- İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Müessesetü kütübî's-sekâfiyye, Beyrut 1993.
- İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, Müessesetü kütübî's-sekâfi, Beyrut 1998.
- İbn Mâce, *Sünen*, "Libâs" 19, Dâru ihyâi'l-kütübî'l-arabî, y.sz, 1952.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1990.
- İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru ihyâi'l-kütübî'l-arabî, y.sz.,
- İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1994.
- İbnü'l-Hümmam, *el-Müsayere*, Matbatü'l-Mahmûdiyye, Kahire r. 1457.
- İrfan Abdülhamid, "İslâm'da ismet İnancı", *Diyanet Dergisi*, sy 98-99, Ankara 1970.
- Kâdî Abdülcebbar, *Muğni*, vezâratü's-sekâfe, Kahire 1962-1969
- Kahraman, Ferruh, *İtikadî Açından Hristiyanlık ve İslâmiyette Günah*, Rağbet Yay., İstanbul 2011.
- Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vîl*, Daru'l-fikr, Beyrut 1978
- Kurtübî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-kütübî'l-Misrî, Mısır 1962.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2004.
- Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlât*, (nşr. İbrahim Avazeyn-Seyyid Avazeyn), Kahire 1971.
- Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-uyûn*, Müessesetü kütübî's-sekâfi, Beyrut 1992.
- Muhammed Abdüh, *Tefsîru'l-menâr*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut ts., I, 278
- Müslim, Ebu'l-Huseyn, *Sahîhu'l-Müslim*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.
- Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, Dâru'l-kütübî'l-arabî, Beyrut tsz.,
- Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, *[Ehl-i Sünnet Akâidi]*, (trc. Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yay, İstanbul 1980.
- Ragîb el-İsfehânî, *Müfredât*, Daru'l-ma'rife, Beyrut tsz, s. 336.

- Râzî, *Meâlimü Usûli'd-Dîn*, (trc. Nâdim Macit), İhtar Yayınları, Erzurum, 1996.
- Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Tahran tsz.
- Râzî, *Muhassal*, (*Kelâma Giriş*) (çev. Hüseyin Atay), Ankara ÜİFY, Ankara, 1978.
- Sâbûnî, *el-Bidâye*, (trc. Bekir Topaloğlu), DİB Yay., Ankara 2005.
- SadıkKılıç, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Hibaş Yay., Konya 1984.
- Taberî, İbn Cerir, *Câmiu'l-beyân*, Dâru'l-fikr, Beyrut Beyrut 1995.
- Taberî, İbn Cerir, *Tarihu't-Taberî*, Dâru'l-ma'rife, Kahire tsz.
- Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1992.
- Taftazanî, *Şerhu'l-akâid*, (trc. S. Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1982.
- Tirmîzî, Ebû İsâ, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul tsz.
- Tüsterî, Sehl b. Abdullah Sehl, *Letâifü'l-işârât*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002.
- Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1994.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *Keşşâf*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1997.